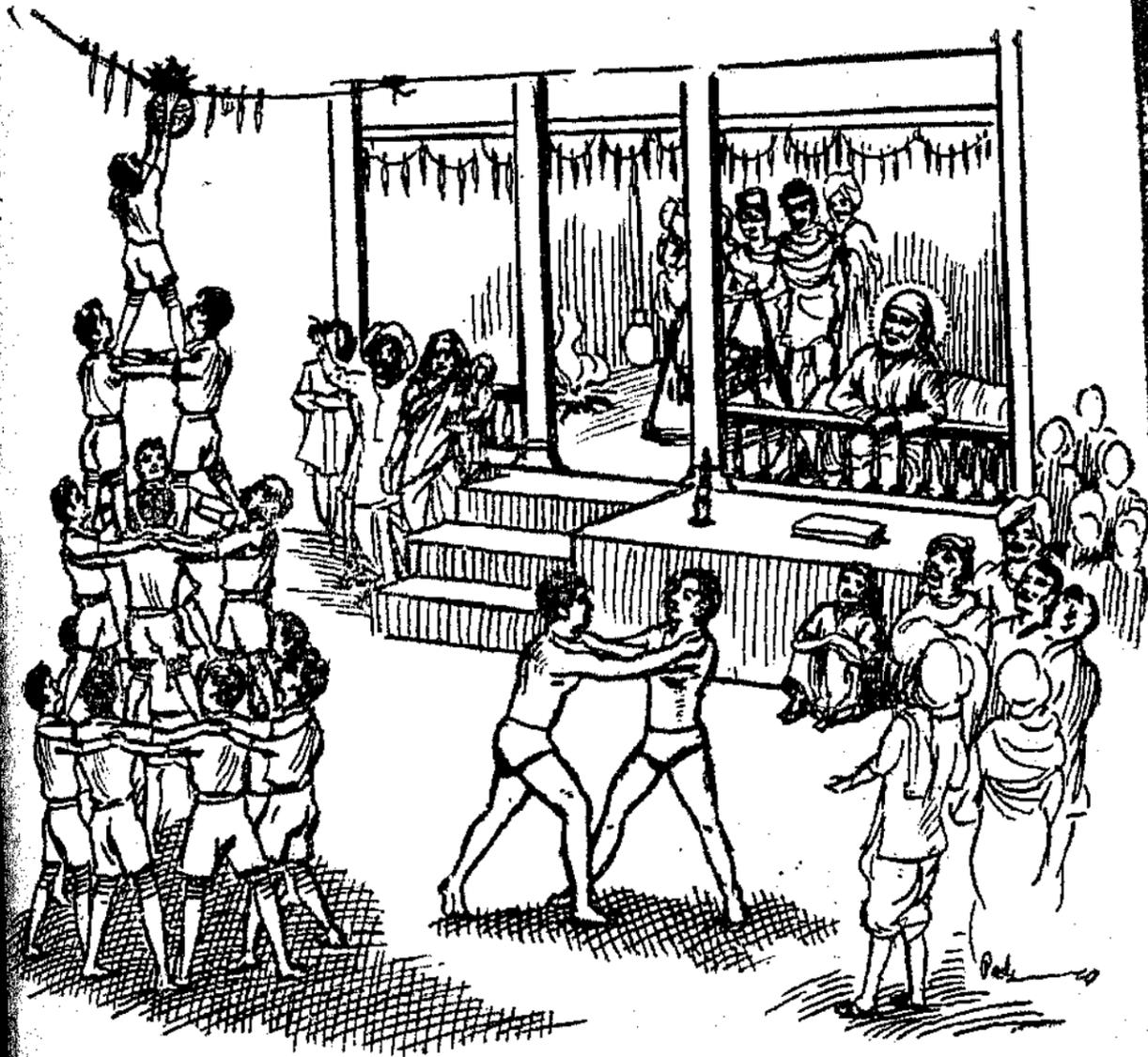
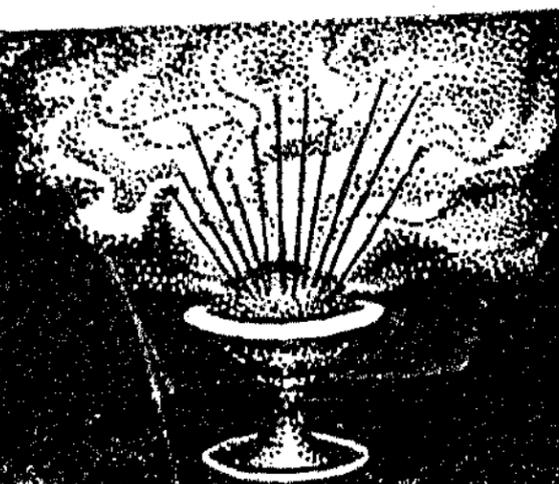

श्री साइलील

इही हंडी

J.D. NEROY

ऑगस्ट

६० पैसे

१९७४

अनुक्रमणिका - ऑगस्ट १९७४

१. संपादकीय	भगवान श्रीकृष्ण आणि गीता
२. नामसंकीर्तन	श्री. बाळकृष्ण धामणकर
३. संत मीराबाई	श्री. विनायक पाठक
४. भेटीगाठी श्री. दिगंबर जाखडी	श्री. सदानंद चेंदवणकर
५. पुणे जिल्ह्याची पंढरी-कडूस	—
६. थोर संत श्री सेनामहाराज	श्री साईनंद
७. श्री साईनाथ चरित्र-चालू लेखमाला	श्री र. श्री. पुजारी
८. श्री. गोंदवलेकर महाराज व्यक्तिदर्शन	श्री. पु. मु. अत्रे
९. शिंगणापूरचा शंभुमहादेव	—
१०. मला छंद साईचा	संजय हरीभाऊ देशपांडे
११. श्री साई प्रार्थना, भगवंताच्या भेटीसाठी	श्रीगम आठवले
१२. शिरडीला साईबाबा आले	कै. सौ. इंदिराबाई जोशी
१३. साई भक्तिगीत	सौ. वसुंधरा नामजोशी
१४. श्री साई स्तवन	श्री. माधव रामकृष्ण चवरीकर
१५. परी त्याचे सूत्र खळाहाती,	प्रा. डॉ. श्रीराम पंडीत
१६. ॐ नमः शिवाय	श्री. विजय द. हजारे
१७. सागर खोळंबला	लक्ष्मीतनया

जगा लावावे सत्पथीं । हेचि साईलीलेची कृती ॥

श्री सा ई वा क्सु धा

मेघ मंडळीं विद्युल्लेखा । संसार हा चंचल तिजसारिखा ।
एथें कालाहिग्रस्त लोकां । सुखाची घटिका दुर्मिळ ॥ २१ ॥
मातापिता भगिनी आता । दारा पुत्र सुता चुळता ।
नदी प्रवाहीं काष्ठें वाहतां । एकत्र मिळतात तैसे हे ॥ २२ ॥
दिसलीं क्षण एक एकघट । लाटेसरशी फाटाफूट ।
होजनि पडे जें ताटातूट । जुळेना तो घाट पुनश्च ॥ २३ ॥
साधिलें न आत्महित जनीं । व्यर्थ शिणविली तयानें जननी ।
लागल्याविण संतांचे चरणीं । होईल हानी जन्माची ॥ २४ ॥
प्राणी जेव्हां जन्मास आला । तेव्हांचि मृत्युपंथा लागला ।
मग आज उद्यां कीं परवांला । विश्वासला नर फसला तो ॥ २५ ॥

श्रीसाईसच्चरित - अध्याय १४ वा

श्रीसाईलीला

[श्रीसाईबाबा संस्थान, शिरडीचे अधिकृत मासिक]

वर्ष ५३ वे]

ऑगस्ट १९७४

[अंक ५

: संपादक :

श्री. का. सी. पाठक

: कार्यकारी संपादक :

- डॉ. श्री. दि. परचुरे, एम्. ए. पी. एच्.डी., रा. भा. प्रवीण
 - श्री. सदानंद चेंदवणकर, बी. एस्सी., एस्. टी. सी., रा. भा. प्रवीण
- वार्षिक वर्गणी रु. ६-०० (ट. ख. सह)
किरकोळ अंक रु. ०-६० फक्त.

*

: कार्यालय :

“साईनिकेतन”, प्लॉट नं. ८०४ बी, डॉ. आंबेडकर रोड, दादर, मुंबई १४.

पीन : ४०००१४

दूरध्वनी : ४४३३६१

संपादकीय —

गीता आणि भगवान श्रीकृष्ण

आजकाल श्रीकृष्णविषयी अनेक चमत्कारिक व विनबुडाच्या कल्पना लढविल्या जात आहेत. श्रीकृष्ण अशी व्यक्ति झालीच नाही इथपासून श्रीकृष्ण हा एक अनार्य मनुष्य होता, येथपर्यंत तर्कवितर्क चालतात. त्याचप्रमाणे श्रीकृष्ण हा एक नसून ते तीन चार वा अधिक असले पाहिजेत अशीही कल्पना पाश्चात्य विद्वानांनी लढविली आहे. काही म्हणतात श्रीकृष्ण हा ऐतिहासिक पुरुष नाही. काहींच्या मते काही हजार वर्षापूर्वी श्रीकृष्ण नावाची एक व्यक्ति होऊन गेली; परंतु तो एक लोकोत्तर मनुष्यच होता. गीतेतील श्रीकृष्णाचे स्वरूप केवळ ज्ञानरूप आहे. एका परकीय डॉक्टराने वृंदावनात गोपीसमवेत रममाण होणारा श्रीकृष्ण, मथुरेतील कंसवर्धक श्रीकृष्ण, द्वारकाधीश, भागवतातील श्रीकृष्ण, कुरुक्षेत्री गीतापठक श्रीकृष्ण व विष्णु अवतार श्रीकृष्ण या भिन्न भिन्न व्यक्ति आहेत असे वर्णन केले आहे. टिळक म्हणतात तीन चार कृष्ण झाले असे मानण्याचे काहीच कारण नाही. कृष्ण चार किंवा पांच नसून एकच ऐतिहासिक पुरुषोत्तम होता. महाभारत व भागवत यातील कृष्ण एकच होता व तो पूर्णशः पुरुषोत्तम होता.

हिंदु धर्मात भगवान श्रीकृष्ण हा विष्णुचा आठवा अवतार मानतात. श्रीकृष्णाची आई देवकी व पिता वसुदेव. श्रीकृष्णाचा जन्म होताच वसुदेवाने कंसाच्या भीतीने त्याला नंद नावाच्या स्वमित्राकडे नेले होते. हा नंद गोकुळातील श्रीमंत गवळी होता. नंदपत्नी यशोदादेवी हिने श्रीकृष्णास वाढविले. श्रीकृष्णाने बालपणापासूनच आपले अलौकिक चमत्कार दाखवावयास सुरवात केली. दुष्ट मामा जो कंस त्याला कृष्णाने ठार मारले. कालिया सर्पाचा पराभव केला, तर गुरुदेव सांदिपनीचा मृत मुलगा जिवंत करून दिला. कौरव-पांडव युद्धात पांडवांचा पक्ष सत्याचा आहे हे लक्षात घेऊन त्याने पांडवांना युक्त्या-प्रयुक्त्या करून साहाय्य केले. यावरून त्याची सत्यप्रियता, न्यायप्रियता, राजकारणकुशलता दिसून येते. श्रीअर्जुनाला त्यावेळी त्याने जो उपदेश केला, त्यावरून कृष्णाच्या विद्वत्तेची, गाढ ज्ञानाची व वाक्चातुर्याची कल्पना येते. दुष्टांना शासन करून सज्जनांचे रक्षण करणे हे त्याचे व्रीद होते. पांडवांचे संरक्षण करतानाहि कृष्णाने अद्भुत चमत्कार दाखविले. द्रौपदीवस्त्रहरणाचे वेळी भगवानाने तिला अनंत वस्त्रे पुरवून कौरवास खजिले केले, तर जयद्रथवधाच्या वेळी आपल्या जवळच्या सुदर्शन चक्राने सूर्य झाकून टाकला. नाना युक्त्या करून कौरवांना त्याने शासन घडविले. दुष्टांचा संहार करून खरा धर्ममार्ग सांगितला.

श्रीकृष्णाने स्वमुखाने केलेला उपदेश म्हणजे भगवद्गीता होय. या गीतेवर शंकराचार्य, ज्ञानेश्वर, लो. टिळक, म. गांधी, विनोबा भावे इ. नी भाष्ये लिहून तो उपदेश विशद केला. सद्धर्माचे रहस्य, जन्मावरून उच्चनीचपणा न मानण्याची पद्धति वगैरे गोष्टींचा उपदेश कृष्णाने पार्थास केला. पतितांनाहि स्वर्गाचे द्वार खुले केले. कृष्णाने बुद्धिवादास धरून केलेला उपदेश पाहिला म्हणजे श्रीकृष्ण केवळ भारतापुरताच धर्म-प्रवर्तक झाला असे न मानता विश्वधर्म सांगणारा धर्मसंस्थापक झाला असे म्हणावे लागते. आसक्तीविरहित कर्म करावे. फळाची अपेक्षा न धरता जो कर्म करतो तो खरा योगी. अविवेकी मनुष्य स्वतःचाच शत्रु बनतो. भक्तीयोगाने कोणत्याहि स्थितीत मनुष्यास उच्चनीच भाव न समजता परमेश्वर प्राप्ति होते. जे ज्ञानी आहेत त्यांना आपपर व उच्चनीच भाव शिवत नाही. अंतःकरण शुद्ध संयमी ठेवावे. ज्याच्या-मुळे जगाचे धारण होते जो धर्म. अशा या उदात्त उपदेशाने भरलेली गीता व तिचा निर्माता श्रीकृष्ण जगातील सर्व धर्मांच्या विचारवंतांना शिरसाबंध झाला आहे.

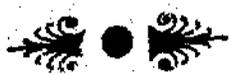
श्री साईलीला

सप्टेंबर १९७४ च्या अंकाची झलक

- * श्री साईबाबांचे समकालीन संत शेगावचे श्री गजानन महाराज यांच्या पुण्य-तिथीनिमित्त खास लेख.
- * होरालंकार शं. वा. देवधर यांची ज्योतिषविषयक माहितीपूर्ण लेखमाला.
- * प्रा. सौ. शकुंतला भागवत यांचा अध्यात्मावरील खास लेख.
- * भेटीगाठी या सदरात श्रीसाईबाबांना प्रत्यक्ष पाहिलेले शिर्डी समाधीमंदिरातील वयोवृद्ध चोपदार श्री. भाप्पा भालेराव यांची रंजक मुलाखत.
- * गोंदवलेकर महाराज व्यक्तिदर्शन लेखमालेचा अखेरचा लेखांक.
- * याशिवाय श्रीसाईनाथ ललित चरित्र, साईस्तवनपर कविता, अभंग, पदे इ. भरपूर साहित्य.

पृष्ठे ४८

मूल्य अवघे ६० पैसे

नामसंकीर्तन

- १ नामस्मरण म्हणजे देव-भक्ताचा करार. भक्ताने देवाचे चिंतन करावयाचे आणि देवाने भक्ताची चिंता करायची.
- २ नामस्मरण हे देवाचे प्रेमसुख भोगण्याचे साधन आहे.
- ३ ज्याला नामाची चटक लागली त्याच्यावर रामाची कृपा झाली असे निश्चित समजावे.
- ४ नामाबद्दल संशय किंवा विकल्प मनात आले तरी ते तसेच चालू ठेवावे. सर्व संशय आपोआप नाहीसे होतात.
- ५ नामाचे ध्यान मनामधे आले नाही तरी नाम सोडू नये. पुढे रूप आपोआप येऊ लागेल.
- ६ मनुष्याला जिवंत राहण्यास हवेची जरूरी आहे, त्यापेक्षा सरस आवश्यकता त्याला भगवंताच्या नामाची आहे.
- ७ एक भगवद्भक्त म्हणतात 'ज्यांच्या मुखी नाम, आहे, त्यांच्या दारात मी कुठ्यासारखा लोळत पडतो.'
- ८ साध्या शब्दांनी आपल्या मनावर परिणाम होऊन तो तो भाव आपल्या मनात जागृत होतो, मग भगवंताचे नाम सतत घेतल्याने भगवंताचे प्रेम का उत्पन्न होणार नाही ?
- ९ उंबरठ्यावर दिवा ठेवला असता ज्याप्रमाणे दोन्ही बाजूला उजेड पडतो त्याप्रमाणे भगवंताचे नामस्मरण हा उंबरठ्यावरचा दिवा आहे. त्याने भगवंत आणि प्रपंच दोन्हीकडे उजेड पडतो.
- १० एक साधू म्हणतात - जे मी कोणाला सांगत नाही ते तुम्हांला सांगतो. माझ्या सद्गुरूंनी मला फक्त नाम दिले ते मी सर्वांना देतो. तुम्ही नाम घ्या म्हणजे तुम्हांला राम खात्रीने भेटेल.
- ११ आपण भगवंताच्या नामात पडून राहावे. त्यात राहिले की कोणीही संत भेटतो व आपले काम करतो. आपण शुद्ध मार्गात मात्र राहिले पाहिजे.

‘गिरिधर गोपाल’ हेच जिचे जीवन सर्वस्व होते अशी :

संत मीराबाई

लेखक : विनायक पाठक

साहित्यातील जिवंत झरे :

श्रीराम चरित्र आणि श्रीकृष्ण चरित्र म्हणजे भारतीय साहित्यातील सोन्याच्या खाणी आहेत. आदर्श भारतीय जीवनाचे खळाळते जिवंत झरे आहेत. कुणी कितीही उपसा करा. कधी ते आटायचे नाहीत अथवा त्यातील माधुर्य तिळमात्रही कमी व्हायचे नाही. अनेक रामभक्तांनी व कृष्णभक्तांनी आपापल्या प्रतिभांच्या कुवतीनुसार त्यातून मुक्त उपसा करून हिंदी साहित्य समृद्ध केले आहे. कृष्णभक्तिशाखा व रामभक्तिशाखा हे दोन वेगळे प्रवाह म्हणजे हिंदी साहित्यातील भक्तिकाळाची भावमधुर अभिव्यक्ति आहे.

सूरदास, नंददास, कृष्णदास, कुंभनदास, छीतस्वामी, रैदास, मीराबाई, वगैरे कवि कृष्णभक्तिविषयक काव्य करणारे प्रातिनिधिक कवि होत. त्यातही मीरा, रसखान व धनानंद हे विशेष उल्लेखनीय कवि आहेत.

भावपूर्ण संगीतानुकूल अभिव्यक्ति :

मीराबाईची भजनें गुजरात, मध्यप्रदेश, बिहार आदि प्रांतात मोठ्या भक्तिभावाने गायिली जातात. त्यांच्या भजनातील इष्टदेवाबद्दल उफाळून आलेला भावोद्रेक, तन्मयता आणि आर्तता या गुणांमुळे हिंदी आणि गुजराती साहित्यात श्रेष्ठ भक्त कवि म्हणून मीराबाईची गणना होते. जीवनातील सुखदुःखांची अतिशय भावपूर्ण व संगीतानुकूल अभिव्यक्ति म्हणजे मीराबाईची कविता म्हणता येईल.

चरित्र :

मीराबाईनी आपल्या गीतांतून फारसे असे आत्मनिवेदन केलेले आढळत नाही. त्यांच्या काही काव्यपंक्तींच्या संदर्भावरून त्यांच्या जीवनाविषयी काही माहिती गोळा करता येते. “मेडतिया घर जन्म लियो है । मीरा नाम कहायो ॥” व “क्षत्री बंस जनम मम जानो, नगर मेडतेवासी । नरसी को जस बरन सुणाऊँ । नाना विधि इतिहासी” वगैरे पंक्तिंवरून मीराबाईचा जन्म जोधपूर राज्यातील मेडता नामक नगरात क्षत्रीय राजकुलात झाला होता असे अनुमान करता येते. गुजराती व राजस्थानी इतिहासकार मीराबाईचा जीवनकाळ १५ व्या शतकातील असावा असे मानतात - “वल्लभाचार्य ए स्केच ऑफ हिज लाईफ अँड टीचिंग्ज” या एका छोट्याशा पुस्तिकेच्या लेखकाने मीराबाईचा जन्म इ. स. १५०५ मध्ये झाल्याचे नमूद केले

आहे. व मीराबाईचा हाच जीवनकाल(इ. स. १५०५ ते १५५०) साधारणपणे सर्वांनी प्रमाणभूत मानला आहे.

मीराबाईच्या वडलांचे नाव रत्नसिंह होते. मीरा रत्नसिंहांचे एकुलते एक लाडके अपत्यरत्न असले तरी त्यांना नेहमी लढायांच्या कामगिरीमुळे मीराबाईच्या पालन-पोषणाकडे फारसे लक्ष देता आले नाही. लहानपणीच आईही वारली होती. म्हणजे मीराबाईच्या वाढ्याला मातृपितृप्रेम जवळजवळ जेमतेमच होते.

अल्प वैवाहिक जीवन :

इ. स. १५१६ साली म्हणजे वयाच्या ११ व्या वर्षी उदयपूरच्या महाराणा भोजराजांशी तिचा विवाह झाला होता. पण तिच्या नशीबात वैवाहिक सुखही फारसे नव्हते. लग्नानंतर थोड्याच दिवसात महाराणा भोजराजही दिवंगत झाले व तिच्या जीवनाची स्नेहबंधने अशा तऱ्हेने एकामागून एक संपुष्टात येत गेली.

प्रभुभजनिं रंगली भीरा :

लहानपणापासूनच श्रीकृष्ण मूर्तिविषयी नितांत आकर्षण असलेली मीरा पति, पिता, सासरा वगैरे निकट आत्तांच्या मृत्यूनंतर निर्माण झालेली जीवनातील पोकळी भरून काढण्यासाठी म्हणून की काय श्रीकृष्णाच्या पूजा अर्चेत व भजनात रमू लागली. “ श्रीकृष्ण नाम घ्यावे । भजनांत दंग व्हावे । पूजार्चना करूनी । तल्लीन रोज व्हावे ॥ ” हा मीराबाईचा दिनक्रम झाला. संतसमागम व साधु सत्संग हाच तिच्या जीवनाचा एकमात्र विरंगुळा झाला. “ भजनात भोग अपुले विसरूनिया जगावे ” हेच तिच्या आयुष्यातील प्राप्त कर्म राहिले. मरत नव्हती म्हणून जगत होती व जगत होती म्हणून भजने म्हणत होती.

यद्यपि शुद्धम् लोक विरुद्धम्

मीराबाईचे देवळात जाणे, भजन गाणे, कृष्णमूर्तिसमोर तासन् तास नाचत राहणे हे राजकुलाला शोभत नाही, राजघराण्याला कमीपणा आणणारे असे सर्वजण म्हणू लागले. “ यद्यपि शुद्धम् । लोक विरुद्धम् नाचरणीयम् । ना करणीयम् ! ” या संकेतानुसार सर्वजण तिला त्या तशा वागण्यापासून परावृत्त करण्याचा आपआपल्या परीने प्रयत्न करू लागले.

चमत्कार :

“ सो विष फिरि अमृत भयो ”

घरातील या तिच्या विचित्र वागण्यामुळे महाराणा साँगाजींच्या मृत्यूनंतर मीराबाईच्या दीराने कसेही करून तिला जीवे मारण्याचा कट केला. आपल्या एका दिवाणजीला विश्वासात घेऊन तिच्यासाठी कुण्या एका दयाराम पंडा नामक पुजाऱ्या-करवी ठाकुरजींचे तीर्थ म्हणून विष पाठविले. ठाकुरजीवरील अनन्य श्रद्धेने ते विष

प्रभुचे चरणतीर्थ म्हणून मीराबाई गटागट प्याली आणि म्हणतात, तिला ते “विषही अमृत ठरले.”

सर्पाचा अन् हार जाहला :

मीराबाईच्या छळाबद्दल आणखीही एक दंतकथा प्रसिद्ध आहे. एका पेटारीत साप वाळून ती विषारी सापाची पेटारी मीराबाईकडे पाठविण्यात आली. पेटारीचे झाकण उघडताच विषारी साप बाहेर येऊन तिला दंश करील व सापाकडून मीराबाई मारली जावी हा त्या मागील हेतू होता. पण श्रीकृष्णभजनात तल्लीन झालेल्या मीराबाईसमोर ती पेटारी ठेवली व तिने ती ठाकुरजींची पेटारी उघडताच असं म्हणतात की त्यांत टवटवीत फुलांचा हार निवाला. तर कुणी म्हणतात त्यात खरोखरच कृष्णमूर्ति निधाली. देवाला आपल्या भक्ताची कळजी असते म्हणतात ना ती ही अशी ! “देव तारी त्याला कोण मारी ?”

तुलसीदासांचे मार्गदर्शन :

आप्तस्वकीयांच्या विरोधामुळे व छळामुळे वैतागून मीराबाईनी तुलसीदासांना पत्र लिहून या बाबतीत त्यांचे मार्गदर्शन मागविले होते. आणि असे म्हणतात संत तुलसीदासांनी मीराबाईला खालील पद्यातून अमोल उपदेश दिला होता :

“जाके प्रिय न राम वैदेहि ।
तजिये ताही कोटि बैरिसम,
यद्यपि परम सनेही ॥”

उदासीनतेकडून आध्यात्मिक चिंतनाकडे :

मीराबाईच्या आयुष्यातील काही विशिष्ट टप्पे पाहिले तर त्यावरून मीराबाईच्या मानसिक अवस्थेचा व आध्यात्मिक प्रगतीचा आलेख सहज काढता येईल. तिच्या आयुष्यात घडत गेलेल्या निरनिराळ्या घटनांचा प्रभाव, प्रारंभापासून कृष्णभक्तीकडे कळ आणि आवड असणाऱ्या बालमनावर झाला. पाचव्या वर्षी आईचे निधन, त्यानंतर थोड्याच दिवसात पित्याचा स्वर्गवास, पती आणि श्वशूर यांचे देहावसान, आप्त स्वकीयांकडून झालेला छळ, ह्या सर्व दुःखदायक घटनांनी मीराबाईच्या मनातील सुतावस्थेत असलेले वैराग्याचे बीज अनासक्तीच्या महावृक्षाचे स्वरूप धारण करू लागले. जीवनातील उदासीनता आणि उद्वेग आध्यात्मिक चिंतनाकडे झुकू लागले. व त्यातच सत्संग, भजन, कीर्तन, तीर्थाटन व काही काळ लाभलेला वृंदावनवास यामुळे राजकुलातील विधवा बैरागीण मीराबाईचे संत मीराबाईत परिवर्तन झाले.

“भीरा म्हणजे कुणी न दुसरी राधेचा अवतार” :

मीराबाई जशी जशी कृष्णभक्तीत रंगू लागली तशी तशी तिच्या जीवनातील नराश्याची व वैफल्याची जळमटे गळू लागली. कृष्णालाच आपला पति समजून अहोरात्र ती त्याच्याच चिंतनात आपला सर्व वेळ घालवू लागली. कृष्ण

म्हणजेच तिचे सर्वस्व झाले. जगात तिला फक्त एकच पुरुष दिसू लागला व तो 'लीला पुरुषोत्तम' श्रीकृष्ण ! त्याच्या प्रेमात बेहोष होऊन ती त्या दिव्यानंदाची काव्यबद्ध अभिव्यक्ति नाचून - गाऊन निरनिराळ्या संगीतमय सुरातून करू लागली. स्वतःला राधा समजूनच मीराबाईंनी आपल्या व श्रीकृष्ण प्रेमाची रसाळ वर्णने गायिली आहेत —

सिद्धान्त - नवनीत :

कृष्णभक्तीच्या आत्यंतिक तल्लीनतेत मीराबाई स्वतः कृष्णमय झाली व ती इतरांनाही उपदेश करू लागली.

“ भजि मन चरणकमल अविनासी
जे ताइ दीसे धरनि गगन बिच
ते ताइ सब उठ जासी ॥ ”

संसार क्षणमंगुर आहे. चराचरातील दृष्य वस्तु अनित्य आहेत. अशाश्वत आहेत. तेव्हा त्या मायेच्या फाफटपसान्यातून लक्ष काढून ते त्या अविनाशी श्रीकृष्णाच्या चरण कमलावर केंद्रित कर, कारण तो 'गिरिधर नागर' च फक्त अविनाशी आहे. आणि

“ इस देह का गरब न करना

माटी में मिल जासी । ” या शरीराचा गर्व करू नको - कारण ती अहंता आयुष्याची माती करणारी आहे.

संसार म्हणजे चहर की बाजी :

या संसाराला मीराबाईंनी 'चहर की बाजी' म्हटले आहे.

“ या संसार चहर की बाजी ।
सांझ पड्या उठ जासी ॥ ”

मनुष्यप्राण्यांचे सर्व व्यवहार “चहर की बाजी - म्हणजे चिमण्यांच्या खेळागत आहे. संध्याकाळ झाली. 'खेळ खतम्!' या नाशवंत भवसागरातून मुक्ती तल्लीन मिळवायची असेल तर आपली असहाय अवस्था लक्षात घेऊन नित्य भगवद्भजनात तल्लीन व्हायला हवे ! त्या जगन्नियंत्याच्या ठायीं आत्मसमर्पण करायला हवे. ईश्वरचरणीं सेवारत झाल्याशिवाय पुनर्जन्म आणि कर्माची बंधने सुटणार नाहीत, हे सिद्धान्त-नवनीत मीराबाईंनी आपल्या भावमधुर गेय गीतांतून सामान्यजनांना दिले.

भक्तीचा संगीत भावोद्रेक

कवियित्री व्हायचे म्हणून काही मीराबाईंनी कविता लिहिली नाही. केवळ 'स्वान्तः सुखाय' केलेले ते काव्यलेखन होते - नव्हे मनातील मधुर भक्तीचा भावनोद्रेक काव्यांकित करण्याशिवाय गत्यंतरच नव्हते म्हणूनच मीराबाईंकडून कविता लिहिली

गेली. “ नरसिंहजी का मायरा ”, ‘ गीत-गोविंद टीका ’, “ राग सोरठा ” “ राग गोविंद ” हे मीराबाईंचे प्रसिद्ध ग्रंथ असून फुटकळ गेय पदांची संख्याही बरीच आहे.

मीराबाईंची बहुतांश गीते गेय आहेत व ती निरनिराळ्या राग रागिण्यांदून गाता येण्यासारखी आहेत. मीराबाईंच्या कवितेत “ मीरा गिरिधर हाथ बिकानी । लोग कहै बिगडी ” व “ सुख की घडी कब आवै ”ची अतीव वेदना आहे, “ मीरा के प्रमु गिरिधर नागर । मिलकै बिछुड ना जावे । ” ची श्रीकृष्णासंबंधीची असीम आंतरिक ओढ आहे, “ पतिया मैं कैसे लिखूं लिखही न जाई । कलम धरत मेरो कर कांपत है । हिरदो रह्यो घबराई ”ची प्रेमोत्कट भावानुभूति आहे, “ मैं विरहिन बैठी जागू । जगत् सब सौवे री आली । ”ची आत्यंतिक विरहव्यथा आहे आणि “ रंग भरी रंग भरी रंग सूं भरी री । होली आई प्यारी रंग सूं भरी री । उडत गुलाल लाल भये बादल । पिचकारिन की लगी झरी री ॥ ” सारखी गोड लाडिक व चपखल शब्दयोजनाही आढळते.

“ कागा सब तन खाइयो, चुनि चुनि खाइयो माँस
दुई नयना मत खाइयो, प्रिया मिलन की आस । ”

या ओळींमध्ये तर मीराबाईंनी आत्मा आणि परमात्मा यांच्या मीलनाच्या आर्ततेचा कळसच गाठलेला आढळतो. एवंच, अतीव वेदना, सखोल भावानुभूति, श्रीकृष्णावरील प्रेमाची मधुर व्यंजना, गाळीव रत्नांगत केलेली सुयोग्य शब्दयोजना व गेयता या गुणामुळे मीराबाईंची कविता भावगर्भ व भारदस्त झालेली आढळते.

द्वारकेत ती तद्रूप झाली मीरा.

गिरिधर गोपाळावाचून या जगात “ दूसरा न कोई ” म्हणणारी मीराबाई श्रीकृष्णाची मनोभावे पूजाअर्चा करीत, भजन-गीते गात आणि ते दिव्य रूप आपल्या ‘ दुई नयनांत ’ साठवून ठेवण्याच्या मिषाने गोकुळ वृंदावन तीर्थक्षेत्रीं भटकली व जीवनाच्या अखेरीस द्वारकापुरीत येऊन त्या ‘ रणछोड ’ मूर्तिपुढे तन्मयावस्थेत असताना नंदादीपाच्या व दरवळणाऱ्या धूपदीपाच्या साक्षीने तद्रूप झाली. आणि त्या मूर्तितच अखेर अंतर्धान झाली. मीराबाईंच्या भक्तीच्या भैरवीचे भावमधुर सूर आजही त्या आसमंतात रेंगाळत असलेले जाणवतात.

मेटीगाठी - ३

शिर्डी समाधिमंदिरातील मुख्य पुजारी

श्री. दिगंबरपंत जाखडी

● सदानंद चेंदवणकर

शिरडीच्या श्री साईबाबांच्या समाधिमंदिरात दिवसाकाठीच्या चारही आरत्यांना जमलेल्या शेकडो भाविकांचे लक्ष काहीशी गौरवर्ण, टेंगणी दुसकी पण हसतमुख मूर्ती नेहमीच आकर्षून घेते. ही व्यक्ति म्हणजे श्री. दिगंबरपंत जाखडी हे होत. आज शिरडीच्या समाधिमंदिरातले मुख्य पुजारी म्हणून ते वावरत आहेत. श्रीबाबांच्या पूजा आरतीचा या जाखडी परिवाराला जणू वारसाच मिळालेला आहे.

श्री. दिगंबरपंतांचा जन्म सुमारे ४५ वर्षापूर्वी शिरडी येथे एका गुरुवारी

श्री. दिगंबरपंत जाखडी

साठेवाड्यात झाला. त्यांचे वडिलांचे नाव लक्ष्मणराव व आईचे नाव छगीताई. वडील श्री. लक्ष्मण कचेश्वर जाखडी उर्फ नानुमामा हे मूळ संगमनेर तालुक्यातले. लक्ष्मणमामा रत्नपारखी (कुलकर्णी, शिरडी) हे नानुमामांचे आत्त. ते श्रीसाईबाबांच्या समाधीकालानंतर प्रथम बाबांची पूजा-आरती करीत असत. पण वयपरत्वे त्यांना हे काम झेपेनासे झाल्यावर केवळ मदतीसाठी म्हणून त्यांनी संगमनेरहून नानुमामांना शिरडीला बोलावून घेतले. लक्ष्मणमामांनी सोपविलेले काम-काज पूर्ण करून नानुमामा हे बाबांच्या सेवेत राहात असत. पुढे नानुमामांचा विवाह झाला. संसार थाटला गेला.

विवाहानंतर त्यांना दोन कन्या झाल्या पण त्या दगावल्या. संततीसाठी त्यांचे मन उदास राहू लागले. तेव्हा त्यांनी बाबांजवळ पुत्ररत्नाची मागणी केली आणि काय आश्चर्य त्यांच्या वंशासाठी दिवा उजळला. पुत्ररत्नाचा लाभ झाला. हेच पुत्र म्हणजे श्री. दिगंबरपंत होत. लक्ष्मणरावांनी बाबांची २५ वर्षांपेक्षा जास्त काळ सेवा केली आणि दिगंबरपंत गेली २६-२७ वर्षे बाबांची सेवा करीत आहेत.

दिगंबरपंत हे बालपणापासूनच आजारी. शरीराने कमजोर, हातापायांच्या काळ्या, पोट वाटलेले. तेव्हा वडिलांनी बाबांजवळ करुणा भाकली माझा एकुलता एक मुलगा हा, याला बरे करावे. सर्वांचेच मनोरथ पूर्ण करणारे श्रीसाईबाबा आपल्या भक्तांचे मनोरथ का बरे पूर्ण करणार नाही ! हळूहळू छोट्या दिगंबरांना बरे वाटून ते पूर्ण निरोगी झाले. ते लहानाचे मोठे झाले. जवळ जवळ त्यावेळच्या फायनल परीक्षेपर्यंत त्यांनी शिक्षण घेतले. व त्याबरोबरच समाधिमंदिरात आपल्या वडिलांना पूजा-आरतीच्या कार्यात ते मदत करू लागले. पुढे बडील आजारी पडल्यावर श्री साईबाबांच्या पूजा-आरतीची व्यवस्था दिगंबरपंतांवरच सोपविण्यात आली ती अगदी आजतायायत. १९४६ पासून ते हे काम पहात आहेत. बाबांच्या विधीव्रत कार्यात कोठेही त्रुटी राहू नये याची ते प्रामुख्याने दक्षता घेतात. त्यांचा एकनिष्ठ व सहज सेवाभाव पाहून बाबांचा बराचसा भक्तवर्ग आज त्यांचा भक्त झालेला आहे.

दिगंबरपंतांचा विवाह त्यांच्या वयाच्या अठराव्या वर्षी झाला. त्यांच्या पत्नी पूर्वाश्रमीच्या श्रीरामपूर जवळच्या बाभळेश्वरच्या कु. कमला लोखंडे. या पत्नीपासून त्यांना एक पुत्र व दोन कन्या यांचा लाभ झाला. पण या पत्नी १९४६ साली निर्वृतल्यावर दिगंबरपंतानी १९६३ साली दुसरा विवाह केला. त्यांच्या या पत्नी पूर्वाश्रमीच्या नाशिकच्या कु. विजया चंद्रात्रे या होत. या पत्नीपासून त्यांना तीन रत्नांची प्राप्ती झाली. त्यांचा मोठा मुलगा सुभाष हा बाबांच्याच पुण्यतिथीस जन्मलेला आहे. “बाबांची सतत सेवा करण्याची संधी बाबानी मला दिली हीच त्यांची माझ्यावर पूर्ण कृपा आहे” असे दिगंबरपंत म्हणतात. बाबांच्या दृष्टांत दर्शनाचे अनुभवही त्यांना वेळोवेळी लाभलेले आहेत.

कडूस-पुणे जिल्ह्याची पंढरी

श्री पांडुरंगाचे जागृत स्थान

(पुणे जिल्ह्यातील खेड तालुक्यात कुमंडला नदीच्या काठी एक छोटे, कडूस नावाचे गाव आहे. त्या गावात श्री पांडुरंगाचे (श्री विठ्ठलाचे) एक तीनशे वर्षापूर्वीचे देऊळ असून ते जागृत दैवत मानले जाते. प्रतिवर्षी कडूसला माघ शुद्ध दशमी ते माघ शुद्ध पौर्णिमा फेब्रुवारी असा सहा दिवस पांडुरंगोत्सव साजरा केला जातो.

पंढरपूरचा विठोबा हे महाराष्ट्राचे परमपूज्य दैवत मानले जाते. महाराष्ट्रातल्या असंख्य बहुजन व वारकरी पंथीयांचे ते एक महान श्रद्धास्थान आहे. अशाच प्रकारचे एक जागृत ठिकाण पुणे जिल्ह्यातील खेड तालुक्यातील कडूस या गावी आहे. या गावातील देवस्थानातील प्रासादिक व जागृत विठ्ठलमूर्तीची प्रतिष्ठापना स्वतः तुकाराम महाराजांनी केलेली असल्याचे ऐतिहासिक पुरावे आहेत. याबाबतचे सखोल संशोधन कै. ह. भ. प. सोनोपंत दांडेकर यांनी केलेले आहे. तसेच तुकारामचरित्र लेखक लड यांनीही पुराण इतिहासपत्रांची पहाणी करून याबाबतची खात्री करून घेतलेली आहे. कडूस येथे असलेल्या तुकाराम महाराजांच्या गाथेची प्रत अस्तित्वात असून तुकाराम महाराजांचे एक शिष्य साधु गंगाजीबुवा मवाळ यांच्या स्वहस्ताक्षरामधील असल्याचे त्यांनी मान्य केले आहे. महाराजांच्या गाथेमधील काही ओव्या, ज्या इतरत्र मिळू शकल्या नाहीत, त्या कडूसच्या गाथेत उपलब्ध झाल्या आहेत.

कडूस - पुणे जिल्ह्याची पंढरी

पुणे जिल्ह्यातील तळेगावच्या महाजन कुटुंबात श्री. गंगाजीचा जन्म झाला. याच्या कुळात पांडुरंग-भक्ति होती. तळेगाव व देहू गावच्यामध्ये भंडारा डोंगरावर गंगाजीची आणि तुकाराम महाराजांची गाठ पडली. आपणाकडून संत-सेवा घडू शकत नाही, म्हणून एकदा गंगाजीनी स्वतःला गळफास लावून घेतला. त्यावेळी तेथे तुकाराम महाराज आले. त्यांनी उपदेश केला की "हरिनाम जपे । तो नर दुर्लभ वाचेसी । सुलभ रामकृष्ण" ॥ १ ॥ गंगाजीनी महाराजांची क्षमा मागितली. महाराजांनी त्यांना उपदेश केला, "गंगाजीपंत, तुम्ही पांडुरंगाची भक्ति निरपेक्षपणे व निरहंकार वृत्तीने करा. पांडुरंग तुमचे मनोरथ पूर्ण करील" असे म्हणत खुद्द तुकाराम महाराजांनी स्वतःजवळच्या प्रासादिक 'पांडुरंग-राही-रखुमाई' मूर्ती गंगाजीपंतांना दिल्या व सद्गुरु केशव चैतन्य यांच्या पादुकाहि मूर्तीजवळ ठेवण्यासाठी देऊन त्यांचे पूजन मनोभावे करण्याचा उपदेश केला. श्री. गंगाजी माघ शुद्ध प्रतिपदा ते नवमीपर्यंत नवरात्र करीत व दशमीला पारणे फेडीत. या काळात नवरात्र करण्याचे कारण म्हणजे

संत तुकाराम महाराजांचा पांडुरंगाने याचवेळी अंगिकार करून अभंग स्फूर्ती दिली होती असे मानतात. पुढील अभंग याची साक्ष देतो. “माघ शुद्ध दशमी । पाहुनी गुरुवार ॥ केला अंगिकार । तुका म्हणे ॥” त्यानंतर गंगाजीपंत तुकाराम महाराजांच्या टाळकऱ्यांत आले. तुकाराम महाराजांच्या भजनाचे १४ टाळकरी होते. त्या टाळकऱ्यांचे गंगाजी मुकूटमणी बनले. तुकाराम महाराजांच्या कीर्तनाच्या वेळी ते मागे उभे राहून साथ करीत असत.

कडूस-पुण्यपंढरी

एकदा महाराज व गंगाजी भिमशंकर यात्रेहून परतताना सायगाव येथे त्यांचा मुक्काम पडला. येथे महाराजांचे कीर्तन झाले. त्याप्रसंगी कडूस गांवची मंडळी आली होती. त्यांनी महाराजांना आवल्या पूज्य चरणांची धूळ कडूस गावास झाडावी अशी विनंती केल्यावरून, तुकाराम महाराज कडूसला आले. त्या गावातील पांडुरंग-भक्तीच्या व भागवतधर्माच्या जिव्हाळ्याची त्यांना प्रचीती आल्यावरून त्यांनी श्री. गंगाजीला कडूस येथेच संसार करून परमार्थ साधण्याचा आदेश दिला. तेव्हापासून गंगाजीनी तेथे वास्तव्य केले. त्यांच्या मवाळ वृत्तीमुळे त्यांचे महाजन हे आडनाव बदलून गंगाजीबुवा मवाळ झाले. ‘गरिबीतच देवसेवा घडते. निरपेक्ष प्रेम, निर्लोभ सेवा, निरहंकार त्याग ही देव-लक्षणै होत. या लक्षणांनी, या सन्मार्गाने जाणाऱ्याला अंती मोक्षप्राप्ती होते’ असा तुकाराम महाराजांनी त्यांना उपदेश केला. तेव्हापासून कडूस ही पुण्यपंढरी म्हणून प्रसिद्ध झाली.

कडूस-पांडुरंगोत्सव

कडूसकरांना तुकाराम महाराजांनी असे सांगितले की, माघ शुद्ध दशमीला श्री पांडुरंगाने माझा अंगिकार केला व मला ज्ञानप्राप्ति झाली व माझी अभंग साधना सुरू झाली. या अंगिकाराची आठवण कायम रहावी म्हणून तुम्ही गावात पांडुरंगोत्सव साजरा करावा. गंगाजी मवाळ माघ शुद्ध प्रतिपदा ते नवमी नवरात्र बसवतील. नंतर शुद्ध दशमी ते पौर्णिमा या काळात या प्रासादिक मूर्ती प्रांगणातल्या सिंहासनावर अधिष्ठित केल्या जातील. या सहा दिवसात पंढरीच्या विठोबारायाचे वास्तव्य कडूस गावी राहिल. म्हणून तुम्ही उत्सव साजरा करा.

तेव्हापासून गेली सुमारे ३४० वर्षे हा उत्सव वरील दिवशी नित्यनेमाने साजरा केला जातो. सहाही दिवस भोजन-प्रसाद वाटण्यात येतो. प्रत्येक दिवशीचा भोजन-प्रसाद करण्यासाठी गावकऱ्यांमध्ये चढाओढ लागते. माघ शु॥ पौर्णिमेला या उत्सवाची सांगता होते. भक्तिभावाने साजऱ्या करण्यात येणाऱ्या उत्सवात अनंत अडचणी, विघ्ने आली तरीही तो उत्सव दरवर्षी मोठ्या भक्तिभावाने साजरा होत आहे. असे म्हणतात की, या सहा दिवसात पंढरपूरच्या विठ्ठलाचे वास्तव्य कडूस मकामी असल्याने पंढरपूरला पहाटे काकड आरती होत नाही. ती काकड आरती कडूस येथे केली जाते. या उत्सवात अनेक विघ्ने आली तरी परमेश्वरी कृपेने ती दूर

होतात. त्याबद्दल अनेक दंतकथा उपलब्ध आहेत.

एक प्रचीती-चमत्कार

तुकाराम महाराजांनी दिलेल्या मूर्ती कालांतराने चोरीस गेल्या. तेव्हा गंगाजीच्या वंशजांनी पंचधातूच्या नवीन मूर्ती तयार करवून त्यांची प्राणप्रतिष्ठा केली. परंतु लोकाना मात्र असे वाटू लागले की, मूर्तीमधील देवपण नाहीसे झाले. परंतु एके रात्री चमत्कार झाला. ऐन मध्यरात्री कण्हण्याचा आवाज देवाल्यात ऐकू येऊ लागला. तेव्हा मवाळबुवा उठले व पांडुरंगाजवळ ध्यानस्थ बसले. तेव्हा त्यांना ऐकू आले की 'माझ्या पायात कोळसा अडकला आहे. तो काढून टाक, म्हणजे मला बरे वाटेल,' तेव्हा गावकऱ्यांच्या समक्ष सोनाराने मूर्तीच्या पायातून कोळसा कोरून काढला. आणि चमत्कार काय! पायातून रक्त व पू बाहेर आला. सर्वजण चकित झाले व देवतेच्या जागृत स्थानाचे माहात्म्य त्यांना पटले. आजही ती खूण सध्याच्या मूर्तीच्या पायी आहे.

• • •

नामसंकीर्तन

- १२ जेथे नाम आहे तेथे संतसंगती व भगवंत ही असतातच. नाम संत व भगवंत ही एकमेकाला लागूनच असतात.
- १३ मी ब्रह्म आहे यातसुद्धा मीपणा आहे. नाम त्याच्या पलीकडे आहे. नामात एका आनंदाशिवाय दुसरे काही नाही.
- १४ नाम ही भगवंताची खूण आहे. ती ज्याच्यावर आहे, त्याच्यावर संत कृपा करतात. त्याच्यावर भगवंताला कृपा करणे भाग पडते. म्हणून नाम घेत रहावे.
- १५ गाय जशी वासरामागून येते, तसे संत नामामागून आलेच पाहिजेत. ते नाम घेणाऱ्याला शोधित येतील आणि त्यांच्या मागोमाग भगवंताची स्वारी आलीच म्हणून समजावे.
- १६ रामनाम हा नुसता मंत्रच नव्हे तर तो सिद्धमंत्र आहे. तो भगवंतापर्यंत नेतो, नव्हे तो भगवंताला आपल्याकडे खेचून आणतो.
- १७ ज्याच्याजवळ नाम आहे त्याच्या मागेपुढे मी उभा आहे. तो कसा आहे याचा विचार करण्याची जरूरी नाही. तुम्ही नुसते नाम घ्या. बाकीचे सर्व मी पाहातो. शुद्धी मध्ये नाम घेण्याची जबाबदारी तुमची. मग झोपेत आणि वेशुद्धीत नाम घेण्याची जबाबदारी माझी.

— श्री. बाळकृष्ण सदाशिव धामणकर

नाभिक समाजातील थोर संत

श्री सेना महाराज

ज्या ज्या वेळी धर्माचा ग्लानी येते, धर्माचा बाजार मांडला जातो, लोकांच्या भोळेपणाचा फायदा घेऊन धर्ममार्तेड म्हणवणारे आणि राज्यकर्ते जेव्हा लोकांना भांबावून टाकतात तेव्हा जनतेत संभ्रम निर्माण होतो त्यावेळेलाच अशा महापुरुषाचा जन्म होतो. अशी वेळ बाराव्या शतकाच्या उत्तरार्धात आली होती. महाराष्ट्रात संतांचे अग्रप पीक आले होते. पण भगवंतांनी इतर ठिकाणचाही विचार केला. नामदेव महाराजांनी पंजाबात अनेक वर्षे राहून तेथील लोकांना भक्तीमार्ग दाखविला. आजही गुरु नानकाबरोबरच पंजाबात नामदेवजी महाराजांची पूजा केली जाते. त्याचप्रमाणे सेना महाराजांनी उत्तर भारतातील बांधवगडच्या देविदास व प्रेमकुंवरबाई या नाभिक देवभक्त दाम्पत्याच्या पोटी वैशाख वद्य द्वादशी, रविवार, पूर्व भाद्रपदा नक्षत्र, ब्रह्मयोग, तूल रास, विक्रम संवत् १३५७ रोजी जन्म घेतला.

सेनाजींचे बालपण

सेनामहाराजांचा लहानपणापासूनच देवाकडे ओढा होता. त्यातच घरातील वातावरणही अनुकूल. मग भक्तीचा मळा फुलायला वेळ कितीसा? एकदा देविदासांचे गुरु आचार्य रामानंद स्वामी हे एकदा देविदासांच्या घरी आले असता त्यांच्या नजरेस सेनाजींची बालमूर्ती दिसली. त्यांनी आपल्या योगमायेने त्यांच्याकडे पहाताच त्यांना कळून चुकले की आपल्या शिष्याच्या पोटी एक महान शक्ति जन्मास आली. तसे त्यांनी देविदासाला सांगताच त्यांना फार आनंद झाला. कारण अनेक वर्षांनी त्यांना पुत्ररत्नाचा लाभ झाला होता. तोही असा भाग्यवान. देविदास मूळचे भक्तीमार्गाकडे लागलेले. त्यातच बांधवगडच्या रामराजाचे निधन झालेले. राजपुत्र रामसिंह गादीवर आले. इकडे देविदासांच्या मनात तीर्थयात्रेला निघून जावे असे येऊ लागले. परंतु सेनाजी अजून लहान होते. त्यामुळे ते मनाने अतिशय उदास झाले होते. भावनेपेक्षा कर्तव्य श्रेष्ठ आहे, या श्रीकृष्णाच्या वचनाप्रमाणे ते आपले कर्तव्य करित होते.

अवघाची संसार

पुढे सेनाजी मोठे होताच, त्यांना नाभिक कलेत तरबेज करून, त्यांचा सुंदराबाई नावाच्या मुलीशी विवाह करून दिला. अत्यंत प्रेमळ व मातृ-पितृ आणि देवभक्त मुलगी. तशीच प्रेमळ व सेवातत्पर स्तुषा असा मोठा देखणा संसार होता. हे सारे सुख पाहून व अनुभवून देविदासांना कृतार्थ वाटले. लवकरच त्यांनी तीर्थयात्रेचा मार्ग धरला. सेना महाराजांनी संसाराला सुरुवात केली. पण अवघाची संसारालाच सुरुवात केली

नित्यनियमाने भजन पूजन करून आल्या गेल्या अतिथीची सेवा व अडले गांजलेल्याना शक्य असेल ती मदत करून ते गुहस्थाश्रमाचा धर्म पाळीत होते. शिवाय आपल्या व्यसनातसुद्धा त्यांनी कधी वर्णभेद पाळला नाही. राजापासून, शुद्रापर्यंत ते सर्वांची नाभिक कलेद्वारे सारखी सेवा करीत. त्यामुळे तर ते सर्वांचे आवडते बनले होते.

असे जरी झाले तरी काही समाज कंटकांनी त्यांना छळण्याचा आटोकाट प्रयत्न केला. परंतु संत जेणे व्हावे तेणे नित्य बोलणे सोशीत जावे, या संत वचनाप्रमाणे ते वागले. त्यामुळे त्यांच्या पुढे कोणाचीही काही डाळ शिजत नसे. त्यातच राजाश्रय. एके दिवशी आचार्य रामानंद स्वामी आले असता त्यांनी सेनाजींना आपला शिष्य करून घेतला. परंतु संत होणे हे सुखाचे नसते. देव भक्ताची चांगलीच कसोटी पहातो. अशी कसोटी की, जगातून उठवून लावणारी. एवढे करून दर्शनसुद्धा नाही. दर्शन मात्र दुसऱ्यालाच. नाहीतर सेना महाराजांचेच पहा ना. आयुष्यभर भक्ती करून दर्शन मात्र राजाला. यासाठीच प्रथम संतांना शरण जावे. देवाची कृपा व्हायला वेळ लागतो. परंतु संतांचे तसे नाही. आपणासारखे करिती तात्काळ !

सेनाजींची परीक्षा

सेनाजींच्या गुणांचा सुगंध चोहीकडे पसरला होता. त्यामुळे ओळख असो वा नसो कोणीही या विठ्ठलभक्ताकडे दर्शनाला येत. सेनाजीसुद्धा अतिथिसेवा करण्यात कसूर करीत नसत. साधू संत येती घरी तोचि दिवाळी दसरा खरा. त्यातच महाराष्ट्रातून जर कोणी साधूसंत आले, तर त्यांना विशेष आनंद होई. नकळत, आपल्या माहेराची म्हणजेच पंढरीची आठवण होई. ते मनाशी म्हणत केव्हा एकदा पंढरीला जाईन. मनाला ओढ लागली होती. पण राजसेवेमुळे मात्र हे काही प्रत्यक्ष घडत नव्हते. हल्ली राजसेवेलासुद्धा वेळेवर जाणे होत नसे. त्यामुळे राजाची मर्जी खप्पा होण्याची शक्यता होती. त्यातच संधीसाधू, मनातून नेहमी द्वेष करणारे, परंतु वरकरणी न दाखवणारे शांतीबांधव अशा संधीची वाट पहात होते.

एके दिवशी सेनाजी देवपूजा आटोपून राजसेवेला जाणार, इतक्यात कोणी संतमंडळी त्यांच्या भेटीला आली. सेनाजींने त्यांची वास्तपूस्त करून, त्यांच्या सेवेला सुरवात केली. इकडे राजाचा शिपाई बोलविण्यास आला. सेनाजींने त्यास येतो म्हणून सांगितले व पुन्हा सेवेत मग्न झाले. इकडे सेनाजींचे विरोधक राजाचे कान भरवित होते. तर शांतीबांधव आता आपणाला राजसेवेची संधी मिळणार म्हणून मनात मांडे खात होते. त्यातच राजाचा स्वभाव लहरी. मग काय विचारता ! आज तर खूपच उशीर झाला होता. त्यामुळे राजाने सेनाजींना पकडून पोत्यात बांधून समुद्रात फेकून देण्याची आज्ञा केली !

देव दीना घरी धावला

सेनाजी मात्र सेवेत पूर्ण मग्न झालेले. 'ब्रह्मानंदे लागली टाळी, देहाते कोण सांमाळी' अशी अवस्था झालेली. शेवटी विठ्ठलाने सेना महाराजांची धोकटी घेऊन

राजवाड्यात प्रवेश केला. शिपाई निवण्यापूर्वी विठ्ठलरूपी सेना हजर. परंतु आज सेनाचे रूप काही वेगळेच होते. सगळेचजण सेनानींच्या रूपाकडे पाहू लागले. सेनाजी सर्वांना नमस्कार करीत होते. तिकडे राजा रागाने लालबुंद झाला. सेनाजी येऊ दे तर अशा विचारात असतानाच सेनाजी हात जोडून उभे! जणू हे राजन, आज खूपच उशीर झाला पण पुन्हा होणार नाही ह्या आर्विभावातच. राजा पहात राहिला की काय बोलावे. परंतु आज काहीतरी वेगळेच अनुभवायला मिळत होते. सारा राजवाडा तेजाने उजळून निवाला होता. एक प्रकारचा वेगळा परंतु पूर्वी कधी न अनुभवलेला सुगंध येत होता. सेनाजीने स्मश्रू करावयास सुरवात केली. कोणी काही बोलत नव्हते. सारे कसे शांत शांत. स्मश्रू करताना राजाची नजर सहज वाटीतील तेलकडे गेली. परंतु त्या वाटीत भगवान विष्णुचे रूप दिसत होते. वरती पहावे तो शांत, तेजस्वी, प्रेमळ सेनाजी दिसत होते. राजाला हा चमत्कार कळेना. स्मश्रू संपताच राजाच्या अंगाला तेल लावण्यात आले. त्यामुळे राजाच्या अंगावरील सफेद कोड नाहीसे होऊन राजाची अंगकांती अगदी तेजस्वी बनली. आता मात्र राजा चांगलाच गोंधळून गेला. सेवकांनी आणलेल्या मोहरा राजाने सेनाच्या धोकटीत टाकल्या व सेनारूप देवाने निरोप घेतला. राजाने स्नान आटोपले. परंतु त्यांचे मन अस्वस्थ झाले. काहीतरी चुकले या जाणीवेने तो अगदी बेचैन झाला. त्याने सेनाजीला बोलावून आणण्यास सेवकांना सांगितले. परंतु सेवक जाण्यापूर्वीच सेनाजी परत आले. महाराजांना विनवू लागले. या दासाला क्षमा करा. आज फारच उशीर झाला. त्यामुळे राजा अधिक गोंधळून गेला. झालेला प्रकार त्याने सेनाजीस सांगितला. धोकटीतल्या मोहरा पाहून तर सेनाजींची खात्रीच झाली. राजाने सेनाजीला शरण जाऊन, त्यांचे चरण धरले. सेनाजी मला पुन्हा एकदा देवदर्शन घडवा म्हणून विनवू लागले. शेवटी सेनाजींनी देवाची प्रार्थना केली, व देवाला सांगितले की निदान मला नको तरी राजांना दर्शन देऊन तुझ्या भक्ताची लाज राख. त्याप्रमाणे देवाने त्या दोघांना दर्शन देऊन कृतार्थ केले.

सेनाजी शेवटी सर्व तीर्थयात्रा करून पुन्हा बांधवगडास आले. त्यांना आपला अवतार संपण्याची चिन्हे दिसू लागली. त्यामुळे ते निरवानिरव करू लागले. शेवटी श्रावण वद्य १२ ला दुपारी समाधिस्थ झाले. त्यांच्या समाधीवर राजाने एक सुंदर देऊळ बांधले.

याचे संशोधन व्हावे

परंतु आज समाधी म्हणूच चवूतरा दाखविण्यात येतो. तीच सेना महाराजांची समाधी का? असा प्रश्न पडतो. समाधी जर अशा अवस्थेत असेल तर खरोखरच लच्छनास्पदच गोष्ट होय. ह्याकरिता इतिहास संशोधकांना विनंती आहे, त्यांनी ह्याचे जरूर संशोधन करावे. कारण इतिहासातील पराक्रमी पुरुषावर (नामिक समाजातील) फार मोठा काळानेच अन्याय केला आहे.

श्री साईनाथ

(श्रीसद्गुरु साईमहाराज ललित-चरित्र)

● र. श्री. पुजारी

२२. तुम्हाला शिरडीला नेणारा शिरडीचा तो पांडुरंग समर्थ आहे.

दूरच्या रेल्वे प्रवासास मेल किंवा एक्सप्रेस नेहमी सोयीची. तिकीट मिळून डब्यात एकदा प्रवेश मिळाला की काळजी नाही. रात्रभर प्रवास करावा. मिळाल्यास झोप घ्यावी. दुसरे दिवशी इच्छित गावी जाऊन खुशाल दाखल व्हावे.

बोरीबंदर रेल्वे स्टेशनावर आज चिक्कार गर्दी होती. मुंबई मनमाड मेलसाठी तिकिटाच्या खिडकीशी खूपच मोठी रांग लागली होती. जो तो तिकीट मिळविण्यासाठी अधीर होता. मेलचे तिकीट मिळाले नाही तर सगळेच मुसळ केरात, असे रांगेतील प्रत्येक मनुष्य म्हणत होता.

बाहेर एवढी मोठी रांग, पण तिकीटबाबू मात्र खिडकीच्या आतील बाजूस शांतपणे आपले काम करीत होते. आत आलेल्या प्रवाशाच्या हातातील पैसे मोजून घेणे, खटू खटू करून तिकीटावर तारखेचा शिक्का मारणे, ही कामे विनबोभाट सुरू होती. जणू तिकीटबाबू हेही एक यंत्रच !

तिकिटे प्रवाशांसमोर टाकता टाकता तिकीटबाबू विचार करीत होते : जो येतो तो 'कोपरगाव' मागतो ! जणू ही मुंबई-मनमाड मेल नव्हेच ! उद्या एक दिवस असा येईल की याच गाडीचे नाव 'मुंबई-कोपरगाव मेल' असे पडेल ! न जाणो, आम्हाला स्पेशल गाड्याही सोडाव्या लागतील !

तिकीटबाबूंच्या मनातील उद्याचे हे भविष्य एक वार्ताहर प्रवासी आपल्या भावानुसार अचूक टिपत होता. तेथे जमलेल्या जनमानसाचा कानोसा मोठ्या चाणाक्षपणे घेत होता. एखाद्या मोठ्या भक्तास गाठून हसत हसत त्याच्याशी मित्रत्वाचा धागा जुळवीत होता. काका, मामा, दादा अशा संबोधनाने त्याच्याशी कामापुरते नातेही जोडीत होता. जणू हा मनुष्य म्हणजे जगन्मित्र. सर्वांचे अंतरंग जाणणारा. त्यांच्या सुखदुःखांशी समरस होणारा !

काही दिवसांपूर्वी एका वृत्तपत्राने संबंध मुंबई शहरभर एकच खळबळ उडवून दिली होती. काही पत्रांनी ते वृत्त आडपड्याने छापले होते. काहीनी उघड उघड टीका करून आपला स्पष्टवक्तेपणा सिद्ध केला होता. काहींनी दुटप्पी भूमिका घेतली होती. परंतु सर्व पत्रांतील 'ह्या' वृत्ताचा आशय एकच होता. तो म्हणजे बुद्धिवादी, स्वधारणावादी, विद्वान समाजनेत्यांनी अशा बुवाबाजीच्या मार्गे लागणे बरे नव्हे.

आधीच देश परतंत्र. सर्व बाजूंनी इंग्रजांनी देशाच्या नाड्या आवळलेल्या. तशात बुवावाजीची कीड समाजाला लागण्याचाच काय तो अवकाश, समाजवृक्ष उभाच्या उभाच उन्मळून पडण्यास उशीर नाही. अशा परिस्थितीत समाजातील विचारवंतच जर बुवा-वैराग्यांच्या नादी लागले, तर सर्वच कारभार आटोपला ! इंग्रजांना या देशाचे रान मोकळे झाले ! यावच्छंद्रदिवाकरौ येथे राज्य करण्यास त्यांना पूर्ण मुभा मिळाली !

तो पत्रकार वार्ताहर याच एका दृष्टिकोनातून त्या मोळ्या भाविकांकडे पाहात होता. ती रांग त्याला शेळ्यामेंढ्यांची वाटत होती. राग येण्याऐवजी त्या माणसांची कीव वाटत होती. मनाशी तो म्हणत होता : बाबांनो ! पोटाला चिमटा घेऊन एवढ्या दूर गावी तुम्ही निघाला आहात ते कशासाठी ? मुंबईतील सर्व डॉक्टर-वैद्य काय मेले म्हणून त्या फकिराच्या हातची राख आणायला तुम्ही निघाला ! अरे, राखेने जर सर्व रोग बरे झाले असते तर राखेची किंमत सोन्याएवढीच झाली नसती काय ? किंबहुना सोन्याऐवजी शेटसावकारांनी राखेची पोती भरून तिचाच व्यापार केला नसता काय ?

वार्ताहर मनुष्याचा स्वभाव कोणतेही वृत्त पारखून घेण्याचा. तावून सुलाखून मगच ते स्वीकारण्याचा. त्यामुळे तो पत्रकार त्या भाविक यात्रेकरूंचे चेहरे न्याहाळू लागला. त्यांच्या तोंडचे शब्द मनातल्या मनात टिपू लागला. कानी आलेल्या शब्दांवरून काही निष्कर्ष काढू लागला. पत्रकाराच्या ब्रीदास जागून मनात म्हणू लागला : भोगळ वृत्त काय कामाचे ! वृत्त कसे अचूक, अधिकृत, आटोपशीर हवे. वाचकांच्या डोळ्यात झणझणीत अंजन घालून त्यांना विचार करण्यास प्रवृत्त करील ते खरे वृत्त !

गाडी सुटण्याची वेळ जसजशी जवळ येऊ लागली, तसतशी प्रवाशांच्या मनाची अस्वस्थता वाढू लागली.

तिकीट मिळणे, त्यानंतर गाडी गाठून एखाद्या डब्यात प्रवेश मिळणे, बसावयास जागा मिळणे, त्यानंतर सोबत घेतलेल्या सामानसुमानाची नीट व्यवस्था लागणे, असे किती तरी प्रश्न होते. तथापि भाविक यात्रेकरूंची श्रद्धाही तितकीच बळकट दिसली. धक्के खात खात तिकीटाच्या खिडकीशी कसाबसा पोचलेला एक वृद्ध म्हणाला, "बाबांनो ! काळजी कशासाठी करता ? तुम्हाला शिरडीला नेणारा आणि दर्शन करवून सुखरूप घरी पोचते करणारा शिरडीचा तो पांडुरंग समर्थ आहे."

अखेर शिष्टी होऊन गाडी सुटली.

रांगेतील बहुधा सर्वजण गाडीत आले. कोणीही खाली राहिले नाही. डब्यात गर्दी चेंदाचेंदी, श्वास घेण्यापुरतीही हवा नाही. तरी वातावरण एका सात्विक आनंदाने कोंदलेले ! जणू तो हलता डबा म्हणजे आषाढी-कार्तिकीचे पंढरीतील पांडुरंगाचे राजळ ! कोणाच्या नाजूक पायावर गर्दीत कोणाचा रानगट पाय पडला तरी क्रोधाऐवजी सहनशीलतेच आणि सौजन्याचे उद्गार : "जाऊ द्या. यात्रा म्हटली की गर्दीत थोडे फार असे चालायचेच. तसे काही विशेष झाले नाही माझ्या पायाला."

तो वार्ताहर सहप्रवाशांच्या अशा उदारांसुळे थक्क झाला.

मनाशी विचार करू लागला : हेच लोक आज यात्रेएवजी एखाद्या सफरीला निवाले असते तर ? तर त्यांनी ही चेंगराचेंगरी, धक्काबुक्की सहन केली असती ? छे: ! नाव कशाला ! कदाचित त्यांनी येथे मारामारीही केली असती. कायद्याची भाषा वापरली असती. न जाणो, कोणी एखाद्याने आततायीपणा करून, साखळी ओढून, धावती गाडीही थांबविली असती !

पण येथे तर तसे काहीच नाही. उलट एकमेकांची सोय पाहाण्याची, सौजन्याची वृत्ती येथे आहे. कोणी एखादा यात्रेकरू हा विचार बोलूनसुद्धा दाखवीत आहे, “चार घटकांचा तर प्रवास. तो सुखासमाधानाने, प्रेमाने करावा. सर्वांची सोय - गैरसोय पाहावी. त्यातूनही गर्दीमुळे थोडी अडचण झाली तर ती आपण सोसायला नको काय ? देवाच्या दर्शनासाठी निवालेली आपण माणसे.”

गाडी एक दोन स्टेशने जाऊन डब्यात थोडी स्थिरस्थावर झाल्यानंतर त्या वार्ताहराने सहज बोलावे तसा विषय काढला : “काय काका, कोठे पंढरीला निघाला वाटते !”

त्या यात्रेकरूने या वार्ताहराला एकवार आपाद्मस्तक पाहून घेतले. मग समजु-तीच्या सुरात हसत हसत तो म्हणाला, “पंढरीची आपाढी यात्रा आता परतलीसुद्धा. आता आम्ही निघालो आहोत शिरडीला. साईबाबांच्या दर्शनाला.”

वार्ताहराने नेहमीप्रमाणे पुन्हा वेड पांवरले. पेडगावी येऊन तो म्हणाला, “साईबाबा ? कोण हे साईबाबा ? आपण तर त्यांचे नाव कधी ऐकले नाही बुवा !”

त्या यात्रेकरूला या सुशिक्षित माणसाच्या अज्ञानाची कीव आली. थोड्या स्पष्ट-वक्तेपणानेच तो बोलला, “सगळे जग ज्यांच्या पायावर लोटांगण घेते ते बाबा तुम्हाला माहीत नाहीत ? मग ही अख्खी गाडी चालली आहे ती कोणीकडे ? अहो साहेब, याच गाडीच्या पहिल्या आणि दुसऱ्या वर्गाच्या डब्यात जरा डोकावून बघाल तर मोठमोठे शेठसावकार, पगारवाले साहेबलोक तुम्हाला दिसतील. ते सगळे शिरडीला बाबांच्या दर्शनालाच चालले आहेत. त्यांच्याजवळच्या हारांच्या करंड्या, फळफळावळ, मिठाई हे सगळे तुम्ही डोळ्यांनी पाहाल तेव्हा तुम्हाला बाबा कोण आहेत याची खरी कल्पना येईल.”

त्या भक्ताचा हा आवेश पाहून वार्ताहराने एकदम पडते धोरण घेतले. दोन्ही हात कपाळाशी नेऊन, चेहरा शक्यतो भाविक करून तो म्हणाला “काका, माफ करा हं. बाबांच्याविषयी मला काहीच माहिती नसल्यामुळे मी सहज तशी चौकशी केली. त्याचा राग मानू नका. मी मनमाडपर्यंत चाललोच आहे. तर आता असे करतो— शिरडीला उतरतो. बाबांचे दर्शन घेतो. मगच पुढे जातो. अहो, संतदर्शनाचा योग असा अनायासे आला असताना तो कोण दवडील ?”

त्या क्षणापासून तो वार्ताहर शिरडीचा एक यात्रेकरू म्हणून सर्वांना माहित झाला. डब्यातील मंडळी त्याच्याशी मोकळेपणी बातचीत करू लागली. बाबांविषयी त्याने विचारलेल्या सर्व प्रश्नांची उत्तरे मोठ्या दिलखुलासपणे देऊ लागली. होता होता गोष्टी रंगत चालल्या.

२३. वध तुझ्या त्या भाकरीची देकर मला अजूनही येते.

एक यात्रेकरू एक गोष्ट सांगू लागला—

एकदा एका राजाने दरबार भरविला. राज्यातील सर्व मंत्री, शास्त्री, पंडित, यांच्यापुढे एक प्रश्न टाकला. तो असा की देवाचे तोंड कोणत्या दिशेस आहे ? ते तुमच्यापैकी कोणी सांगावे. माझ्या मनाचे समाधान करावे. तसे न झाल्यास मरणास तयार राहावे.

राजाच्या या विचित्र इच्छेमुळे सर्व चिंताग्रस्त झाले. शेवटी सर्वांच्या चिंतेचे निराकरण एका धनगराच्या मुलाने केले. तो म्हणाला की एक समई आणा. तिच्यात वाती घाला. तेल घाला. म्हणजे मी तुमच्या प्रश्नाचे उत्तर देतो.

समईत तेल घालून सर्व बाजूंनी वाती घातल्यानंतर त्या वाती एका दिव्याने तेववून तो मुलगा म्हणाला, “आता सांगा, की या ज्योतींची तोंडे कोणत्या दिशेस आहेत ? सर्वच दिशांना ती आहेत. तसे देवाचे तोंड सर्व दिशांना आहे.”

गोष्टीतील आशयाचा बोध न झाल्यामुळे काही मंडळी आ वासून पाहू लागली.

तेव्हा तो मनुष्य म्हणाला, जी गोष्ट त्या ज्योतींची तीच बाबांची. बाबा सर्वत्र आहेत. जळी—स्थळी—काळी—पाषाणी आहेत. पशूत आहेत, पक्ष्यात आहेत. मुंगीत आहेत. सर्वांची भूक, तहान, इच्छा, वेदना बाबांना बसल्या जागी कळते. अशी सर्वोच्च त्यांची आईप्रमाणे माया आहे.

एक दिवस शिरडीस असे झाले की भोजनघरात दुपारच्या वेळी सर्वांची पाने मांडून झाली. पानावर अन्न वाढले. आता माणसे बाबांचे नाव घेऊन घास तोंडात घालणार तोच दारात एक कुत्रे उभे !

ते कुत्रे उन्हासुळे घापा टाकीत होते. भुकेमुळे कळवळले होते. कोणी एक भाकरतुकडा टाकील तर किती बरे होईल असे त्याला वाटस होते. अधीरेपणे ते शेपटी हलवीत होते. एकदा पानावरील भाकरीकडे तर एकदा सर्वांना वाढणाऱ्या त्या स्त्रीकडे मोठ्या आशेने पाहात होते.

स्त्रीचे मन जात्याच कनवाळू. बांध्याच्या बाबासाहेब तर्खडांची पत्नी तेथे होती. भोजनघरातील सर्व कामे सेवाश्रुतीने पाहात होती. ती पुढे झाली. आपल्या पानावरील एक चतकोर भाकरी घेतली. त्या कुत्र्यापुढे टाकली. म्हणाली, “कुत्रे काय, मांजर काय—सर्वांचा आत्मा सारखा. बाराच्या वेळी सर्वांचा जीव अन्नाविना तळमळतो. घे बाबा, खा.”

भाकरीचा तुकडा तोंडात धरून ते कुत्रे तेथून गेले. तोच चिखलाने नखशिखान्त भरलेले एक डुकर त्याच्या जागी येऊन हजर झाले. मान वर करून मोठ्या आशाळ-भूतपणे त्या बाईच्याकडे पाहू लागले.

त्याचे ते आंगळ ध्यान जेवणाच्या वेळी समोर पाहून एकाद्यास किळस आली असती. त्याने त्या डुकरास तेथून हाकलूनही दिले असते. पण त्या बाई मोठ्या धार्मिक. त्यांनी पुन्हा एक भाकरीचा तुकडा घेतला. त्या भुकेल्या डुकरासमोर टाकला. म्हणाल्या, “घे बाबा खा. भुकेची वेळ सर्वांनाच आहे.”

दुपारी भोजन वगैरे झाल्यानंतर तिसऱ्या प्रहरी त्या बाई मशिदीत गेल्या. बाबांचे दर्शन घेऊन त्यांच्यापासून काही अंतरावर शांतपणे बसून राहिल्या. तेव्हा बाबा अति प्रेमळपणे त्यांना म्हणाले, “आई, तू मला आज जेऊ घातलेस. माझे पोट अगदी भरले बघ. खरे सांगू ? माझे प्राण भुकेने अगदी व्याकूळ झाले होते. अशा वेळी तू अन्न घातल्यामुळे आत्मा कसा थंड झाला.”

त्या बाईना बाबांच्या बोलण्याचा अर्थ कळेना. त्या विचार करू लागल्या. मनाशी म्हणू लागल्या : मीच येथे परतंत्र, तेथे बाबांना जेऊ काय घालणार ? माझे भाग्य एवढे कोठले !

एवढ्यात बाबाच पुन्हा म्हणाले, “छान ! छान केलेस आई ! भुकेल्याला असेच अन्न घालावे. त्याचा अंतरात्मा आधी तृप्त करावा. मगच आपण तोंडात घास घालावा.

आई, या मशिदीत बसून मनापासून खरे तेच तुला सांगतो : नेहमी असेच वागावे. हे वागणे म्हणजेच पुण्य. शेवटी तेच देवाच्या चरणी रुजू होईल.

तू प्रेमाने घातलेली ती भाकर खाऊन मी अगदी तृप्त झालो बघ. तुझ्यावर अगदी संतुष्ट झालो बघ. बघ, तुझ्या त्या भाकरीची ठेकर मला अजूनही येत आहे.”

बाबांचे हे गूढ बोलणे ऐकून तर्खडांच्या पत्नी आणखीच बुचकळ्यात पडल्या. या गोष्टीचे धागेदोरे मागील एखाद्या घटनेत तर नसतील ना, असा विचार करू लागल्या. तोच मागील एक गोष्ट त्यांना आठवली.

त्यावेळी मुलाला सोबत घेऊन त्या बाई शिरडीस आल्या होत्या. बाबांच्या सेवेत मायलेकरे अत्यंत आनंदात होती. तरी एका चिंतेने त्या मुलाला ग्रासले. ती चिंता अशी की आपले तीर्थरूप प्रार्थनासमाजिस्ट. त्यामुळे घरी वांद्यास एखादे दिवशी बाबांच्या पूजेत, नैवेद्यात आपल्या तीर्थरूपांच्या हातून खंड पडला तर ? बाबांच्या फोटोची पूजा किंवा नैवेद्य ते विसरले तर ?

आणि खरोखर एक दिवस तसेच घडले.

बाबासाहेब तर्खड एका मोठ्या गिरणीवरचे मुख्य अधिकारी. त्या दिवशी सकाळी ते लवकर बाहेर पडले तो देव्हान्यातील बाबांच्या तसबिरीला नैवेद्य दाखवायचा राहून गेला !

इकडे शिरडीस त्या दिवशी तो मुलगा आपल्या आईसमवेत बाबांच्या दर्शनासाठी मशिदीत गेला. तेव्हा बाबा हसत हसत त्याच्या आईला म्हणाले, “ काय करावे ? आई, रोजच्याप्रमाणे आज वांत्रास गेलो. पण मला पेज काही प्यायला मिळाली नाही. मालकच जेथे घरी नाही, कुलूप लावून बाहेर गेला, तेथे मला पेज कसची मिळणार ?

पण खरे सांगू आई, ज्यांचा आपला खरा ऋणानुबंध, तेथे दार बंद असले म्हणून काय झाले रे ? मी तसाच आत गेलो. पाहातो तर माझ्यासाठी त्या घरमालकाने खायला-प्यायला काहीच ठेवलेले नाही !

मग मी खाणार काय ? तसाच परत आलो झाले ! पण भर बाराच्या वेळी अन्नाविना भुकेमुळे माझी आतडी जी कळकळली ते कोणास कसे कळणार ?

बाबांचे मागचे ते उद्गार आणि आजचे तृतीचे उद्गार ! त्या बाईना काहीच बोध होईना. एवढ्यात बाबा स्वतःच म्हणाले, “ तू आज दुपारी जेवायला बसणार होतीस. एवढ्यात जेवणघराच्या दारात तू एक कुत्रे पाहिलेस. एक डुकर पाहिलेस. कळवळून तू त्यांना भाकर घातलीस. खरे ना ? ते दुसरे कोण होते ? मीच ! आई, मीच रे तो !

कधी कुत्रा, कधी डुकर; कधी गाय, कधी मांजर; कधी मुंगी, कधी माशी ! आई काय सांगू ? सृष्टीतील सर्व प्राणिमात्र म्हणजे मीच. त्यांना तू खाऊपिऊ घातलेस, तृप्त केलेस की ते मलाच पोचले. ”

सर्व भूतमात्रांच्या अंतर्गामी बाबा कसे भरून उरले आहेत याची ही हकिगत सांगून तो यात्रेकरू स्तब्ध झाला. त्याचा कंठ दाटून आला. डोके भक्तिप्रेमाच्या आसवांनी भरून आले. एक शब्दही यानंतर आपण बोलू नये असे त्याला वाटले. जणू बाबांच्या प्रेमसागरात आनंदाची बुडी देऊन तो समाधीचे सुख अनुभवत होता.

२४. अरे, कोणी तरी थोडा गेरू घ्या रे बरोबर

काही वेळ गेल्यानंतर दुसरा एक यात्रेकरू बोलू लागला —

भेदाभेद हा आमच्या सर्व व्यवहाराचा पाया. या भक्कम पायावरच आमच्या सर्व इमारती उभ्या त्यांच्यावर ध्वजही चढविलेले ! त्या ध्वजांचे रंग-रूप-आकारही भिन्न भिन्न. जणू एका ध्वजाखाली सर्वांनी जमणे हा आमच्या अहंकाराचा अपमान !

मग देव झाले तरी ते एकापासून एक भिन्न ! साधुसंत झाले तरी तरी त्यांची तोंडे एका दिशेस नकोत अशी आमची विचारसरणी ! तेच घर्माबाबत. धर्मग्रंथांबाबत. जणू भेदाभेदाचे कंकण हाती बांधून आम्ही जन्मास आलो ! भेदाभेदातून आमची सर्व युद्धे निर्माण झाली ! भेदातून निर्माण झालेल्या वैमनस्यापायी प्राणार्पण करणे हा आमचा शास्त्रधर्म झाला !

आपल्या म्हणण्याचा आशय सहप्रवाशांच्या ध्यानी पुरतेपणी आला नाही हे

त्या यात्रेकरू गृहस्थानी जणू ओळखले. आपल्या म्हणण्यास प्रमाण म्हणून एका शास्त्रीबुवांची हकिगत ते सांगू लागले—

नाशिकचे मुळे आडनावाचे एक कर्मठ शास्त्री एकदा शिरडीस आले. बाबांच्या दर्शनासाठी नव्हे; नागपूरचे श्रीमंत गोपाळराव बुटी यांच्या भेटीसाठी ! ती एक बडी असामी म्हणून तिला भेटण्यासाठी ! त्या दोघांची भेट झाली. व्हायचे ते काम झाले. मुळेशास्त्री आपल्या नाशिकक्षेत्री परत जायलासुद्धा निघाले. एवढ्यात त्यांना काय प्रेरणा झाली न कळे, मशिदीकडे बाबांच्या दर्शनासाठी निघालेल्या मंडळींना ते म्हणाले, “ थांबा, मीही मशिदीकडे येणार आहे. आपण मिळून जाऊ. ”

मुळे शास्त्र्यांचे सहा शास्त्रांचे अध्ययन. ज्योतिषशास्त्रातील ते निष्णात पंडित. त्यांच्या मनात सहज विचार आला: हा कोणी एक लुंगासुंगा फकीर. येथे येऊन राजाचे ऐश्वर्य भोगतो आहे ! मोठमोठे विद्वान, श्रीमंत, याच्या पायावर डोके ठेवतात ! या फकिराच्या कुंडलीत असे उच्चैचे ग्रह तरी कोणते असतील ?

पण याची कुंडली अभ्यास करण्यासाठी मला कशी मिळणार ? न मिळाली तर न मिळो. निदान याचा हात तरी पाहायला मिळेल ? ज्योतिषाने आपणहून एखाद्याचा हात पाहाण्यासाठी हातात घेतला तर तो झिडकारण्याचे सामर्थ्य कोणात आहे ? मशीद म्हटली की ती ओकी ओकी. पण बाबांची ही मशीद कसली ! एक मंदीरच ते ! तेथे फळफळावळ, मेवामिठाई यांना काय कमी ! जो येईल तो रिक्तहस्ते येणारच नाही. गुरूसाठी शास्त्रानुसार काही ना काही बरोबर घेऊन येणारच.

भक्तांचा स्वभाव, हा असा. तर भक्तांना प्रेमाने खाऊपिऊ घालावे हा बाबांचा स्वभाव. या स्वभावापायी आंब्याच्या दिवसात बाबांनी आंब्याच्या पाट्या खरेदी कराव्यात. जांब, केळी, ऊस जे काही माळणीच्या पाटीत दिसेल ते सर्व खरेदी करावे. मग चोळून चोळून पिकलेले आंबे आतून चांगले रसभरित करावेत. ते भक्तांच्या हाती द्यावेत. केळ्यांची साले काढून केळ्यांचा गोड गाभा त्यांच्यापुढे करावा. म्हणावे, “ हे ध्या ! खा ! फार गोड आहे ! अगदी अमृत ! ” पेढे, बत्तासे, बर्फी, नारिंगे यांच्या त्या ढिगाऱ्यातून त्या दिवशी बाबांनी केळ्यांची एक फणी हाती घेतली. सकाळी खरेदी केलेल्या पाट्यांमधील ती केळी होती. ती सोलून बाबा आपल्या भक्तांना खाऊ घालीत होते. तोच मुळेशास्त्री तेथे येऊन दाखल झाले.

शास्त्रीबुवांचे सर्व लक्ष बाबांच्या हातापायांकडे. त्यावरील शुभ चिन्हे कशी दृष्टीस पडतील, याच एका गोष्टीत. साहाजिकच बाबांचे पाय दृष्टीस पडताच त्यांना परमानंद झाला. म्हणाले, “ ज्या अर्थी वज्र, ध्वज, अंकुश ही चिन्हे या फकिराच्या पायांवर स्पष्टपणे दिसतात त्या अर्थी आणखी काही विशेष चिन्हे याच्या दोन्ही तळहातांवरही असली पाहिजेत. पण ती कशी दिसणार ? त्याने हे प्रसाद-वाटप ताबडतोब बंद करून हात मजपुढे केल्यासच हे शक्य. ”

वांग्याचे सॉलिसिटर काकासाहेब दीक्षित त्यावेळी बाबांच्या जवळ होते. मुळेशास्त्र्यांची योग्यता जाणून त्यांनी तेथील चार फळे हाती घेतली. एवढ्यात दुसरेही कोणी त्यांना दुजोरा देऊन म्हणाले, “बाबा, हे नाशिकचे विद्वान पंडित मुळेशास्त्री. आपल्या दर्शनासाठी नाशिकहून येथे आले आहेत. त्यांना ही केळी, प्रसाद म्हणून आपण द्यावीत.”

मुळे मनातल्या मनात चरफडत म्हणाले, “मी मागतो आहे या फकिराचा हात; आणि हे भक्तगण माझ्या हातात कोंबू पाहात आहेत तो प्रसाद! आता या खुळ्या लोकांना म्हणावे तरी काय! आंधळ्यासी जन सारेचि आंधळे!”

बाबा इकडे प्रसाद वाटतच होते. मुळेशास्त्री मात्र बाबांचा हात रिकामा केव्हां होतो एवढेच पाहात बसले होते. तोच मुळेशास्त्र्यांच्या पसरलेल्या हातात बाबांनी आपल्या हातातील चार केळी ठेवली. म्हणाले, “बसा हं शास्त्रीबुवा. बसा असे. झालेच माझे काम.”

शास्त्रीबुवा बसले-बसले आणि कंटाळले. पण बाबांनी आपला हात काही त्यांच्या हाती दिला नाही. हे पाहून शास्त्रीबुवा म्हणाले, “चला! आता येथे बसण्यात काही अर्थ नाही. वाड्यावर जाऊन स्नानसंध्या, ब्रह्मकर्म इत्यादी तरी उरकून घेऊ.”

शास्त्रीबुवा वाड्यावर जाऊन आपल्या नित्यकर्मात गढले. एवढ्यात बाबा लेंडीवर जाताना म्हणाले, “अरे, कोणी तरी थोडा गेरू घ्या रे बरोबर. मला भगवे वस्त्र नेसायचे आहे आज. भगवे!”

लेंडीवरून बाबा परत आले आणि इकडे शिंग वाजू लागले. ते कानावर येताच बापूसाहेब जोग लगबगीने तेथे येऊन शास्त्रीबुवांना म्हणाले, “शास्त्रीबुवा, आरतीची वेळ झाली. चला, चला. येता ना तुम्ही मशिदीकडे!”

शास्त्रीबुवा सांठवल्यात. अजून बरेचसे अन्हिकही पुरे व्हायचे होते. मशिदीत जाणे त्यांच्या जिवावर आले. तरी आल्या प्रसंगातून त्यांनी तोड काढली. म्हणाले, “मी तिसऱ्या प्रहरी दर्शनास येईन. त्यावेळी सावचित्तपणे दर्शन होईल. आता घाईत कशाला?”

शास्त्रीबुवांना वाटले आपण बाबांच्या तावडीतून सुटलो! पण बाबा त्यांना कसचे सोडणार! काही निमित्त करून तर बाबांनीच त्यांना खेचून घेतलेले. साहाजिकच जवळ असलेल्या श्रीमंत बुटींना बाबा म्हणाले, “जा जा. सकाळी आलेल्या त्या नव्या बामणाकडून माझी दक्षिणा आधी घेऊन या.”

श्रीमंत बुटींच्या दारी गजान्तलक्ष्मी पाणी भरत असलेली. ते श्रीमंत बुटी बाबांच्या आज्ञेनुसार वाड्याकडे धावले. भस्म लावून, डोळे मिटून आसनावर सोवळ्यात बसलेल्या शास्त्रीबुवाना म्हणाले, “दक्षिणा घेऊन बाबांनी आपणास मशिदीत बोलावले आहे.”

शास्त्रीबुवांचे मन पुन्हा बिनसले. चिडल्यासारखे झाले. ते स्वतःशी म्हणाले, “हे बाबा मोठे संत असतीलही. म्हणून काय त्यांनी माझ्यासारख्या निर्मळ, अग्निहोत्री ब्राह्मणाकडे दक्षिणा मागावी ? मी काय पापाचरणी आहे ? का रडत रडत त्यांच्या पायाशी आलो आहे ? का त्यांच्याकडे कोणत्या कामाच्या पूर्तीची इच्छा केली आहे ? मग हा भुईड मला का म्हणून ! हे काय साधुत्व झाले !”

मनात इतका विकल्प येऊनही मुळेशास्त्री दक्षिणा वेऊन ताबडतोब मशिदीकडे गेले. विचार केला : मी सोवळ्यात. ती मशीद म्हणजे कसलाही विधिनिषेध नसलेले स्थान. तेथे मी पाऊल टाकणेही बरे नव्हे. पण करणार काय ?

साहजिकच मशिदीच्या पायऱ्यांच्या खाली उभे राहूनच शास्त्रीबुवांनी हातातील फुले बाबांच्या दिशेने फेकली.

आणि काय आश्चर्य, बाबांच्या ठिकाणी मशिदीत गादीवर त्यांना आपले सद्गुरू श्री वोलपस्वामी दिसले.

श्रीस्वामी जातीने ब्राह्मण. संन्यासी. भगवी वस्त्रे त्यांच्या अंगावर. मंदस्मित त्यांच्या चेहऱ्यावर. आपल्या या प्रिय शिष्यापुढे हात पसरून श्री वोलपस्वामी दक्षिणा मागत होते !

एक क्षणभर मुळेशास्त्री दिडमूढ झाले. डोळ्यातून आनंदाश्रू वाहू लागले. म्हणू लागले, “सद्गुरो, लौकिकदृष्ट्या आपण ब्रह्मीभूत आहा. तरीही आपला वास येथे ? या मशिदीत ? आपल्या दर्शनाची जी तळमळ रात्रंदिवस मनास लागून राहिली, ती आपण या रीतीने पुरी केली का ?”

सोवळे-ओवळे, मशीद-मंदीर, फकीर-संन्यासी, ब्राह्मण-मुसलमान हे सर्व भेदाभेद एका क्षणात मुळेशास्त्र्यांच्या मनातून नाहीसे झाले. जणू गंगा म्हटली की सर्वत्र एक ! सद्गुरू म्हटले की सर्वत्र एक ! आकाशाप्रमाणे सर्वव्यापी. सागराप्रमाणे तीर्थरूप ...

मुळेशास्त्र्यांनी धावतच येऊन बाबांच्या चरणी मिठी घातली. जणू गावीचा ओहोळ गंगेस मिळाला. गंगारूप झाला. मनाचे सर्व विकल्प गुरू-संगमामुळे वाहून गेले.

— रात्रभर प्रवास करून तो वार्ताहर पहाटेच्या सुमारास कोपरगाव स्टेशनवर उतरला. इतर यात्रेकरूसमवेत त्याने गंगेचे स्नान केले. एका टांग्यामधून तो शिरडीचा प्रवास करू लागला.

मनात विचार येऊ लागले —

एकूण साईबाबा ही व्यक्ती प्रथम वाटली इतकी साधी नाही. खुळी-बावळी तर मुळीच दिसत नाही. परंतु भक्तांचे काय सांगावे ? कोणत्याही धोंड्याला ते शेंदूर फासतील. त्याला देव बनवून त्याचे देव्हारेही माजवितील. या साईबाबांवर नसत्या गुणांचा पुष्पसंभार लाहून भक्तानी तर त्यांना एवढे मोठे केले नाही !

परंतु हा संशय तरी कशाला ? घोडा-भैदान आता जवळ आहे. आणखी तासाभरात मी शिरडीत पोचेल. तेथे असेल तर सोने दिसेल. नसेल तर सर्वांच्याच बुवाबाजीचे पितळ एका क्षणात उबडे पडेल.

२५. औदुंबराच्या फळाची गोडी आणि छायेची शीतलता तुला लाभेल
टांगा हळूहळू शिरडीत आला.

एका वाड्यासमोर येऊन उभा राहिला.

टांग्यातील सामानसुमान खाली काढून ते वाड्यात एका जागी नीट लावल्यानंतर तो वार्ताहर वाड्याची पाहाणी करू लागला. त्याच्या सोबत असलेली भक्तमंडळी त्याला या वाड्याचा इतिहास न विचारताच सांगू लागली —

पूर्वी येथे बाबांच्या दर्शनासाठी येणाऱ्या भक्तांना उतरण्यासाठी एकही वाडा नव्हता. आलेली मंडळी अशीच कोणाकडे तरी उतरत. परंतु पुढे रावबहादूर हरी विनायक साठे यांनी हा वाडा बांधला. या जिल्ह्यात साठेसाहेब तेव्हा डेप्युटी कलेक्टर होते.

सांगणारी व्यक्ती भूतकाळातील आठवणी जुळवून हळूहळू सांगू लागली —

साठेसाहेब बाबांच्या दर्शनासाठी प्रथम येथे आले तेव्हा विधुर होते. कुडुंब निवर्तल्यासही पुष्कळ दिवस होऊन गेले होते. फिरून लग्न करण्याची इच्छा नव्हती. तरीही त्यांच्या प्रेमळ स्नेह्यांचा त्यांनी विवाह करावा म्हणून आग्रह पडला. याला एक महत्वाचे कारणही होते. ते म्हणजे साठेसाहेबांना पुत्रसंतती नव्हती.

पुत्र हा कुळाचा आधार. कुळधर्म पुढे चालवून पितृऋण त्याने फेडायचे. कुळाचा उद्धार त्याने आपल्या धर्माचरणामुळे करायचा. असा पुत्रच मुळात लाभला नाही तर त्या कुळाचा वेळविस्तारच थांबला. निर्वेश होऊन ते कूळच नष्ट झाले. देव, पितर, अतिथी यांचे आश्रयस्थानच उध्वस्त झाले. अशा घरास घर तरी कसे म्हणावे ? सद्गती प्राप्त न झालेल्या अतृप्त आत्म्यांचे ते एक निवासस्थान !

साठेसाहेब धर्मनिष्ठ. मित्रांच्या या आग्रहामुळे त्यांची मनोवृत्ती द्विधा झाली. शेवटी या पेचातून एक मार्ग निघाला. तो असा की शिरडीस जावे. तेथे बाबांची आज्ञा जशी होईल त्याप्रमाणे करावे.

पुढे बाबांच्या आज्ञेवरून गणेश दामोदर केळकर यांची मुलगी साठेसाहेबांसाठी नियोजित झाली. तिला बाबांनी स्वतःच्या हाताने कुंकू लावले. एक खर्बुज तिच्या ओटीत घातले. म्हणाले, “ जा. तुला मुलगा होईल. ”

पुढे बाबांच्या सूचनेवरून साठेसाहेबांनी निवासकट ही जागा खरेदी केली. निंबाला पारकट्टा बांधला. जवळच्या या जागेवर हा वाडा बांधला.

वाड्याची ही हकिगत सांगणारी ती व्यक्ती क्षणभर अंतर्मुख झाली. तिने एक क्षणभर डोळे मिटले. जणू ती फार पूर्वीच्या काळात वावरत होती. या जागेचे पूर्वीचे रूप पाहात होती.

ती व्यक्ती डोळे उघडून सांगू लागली—

पूर्वी या वाड्याच्या जागेवर उखर होती. एक बाग या जागी होती. ती स्वतः बाबांनी केली होती. तिच्यात नाना तऱ्हेची फुलझाडे होती. स्वतः बाबा मातीच्या घागरीनी या बागेला पाणी घालीत. संध्याकाळच्या वेळी भक्तांशी गप्पा गोष्टी करीत या निवाखाली बसत.

म्हणूनच असेल कदाचित, या निवाच्या एका वाजूची पाने कडू नाहीत. गोड आहेत. भूतकाळातील गोड आठवणींचा ठेवा जणू बाबांनी या निववृक्षाच्या हवाली केला आहे. त्याला जणू सांगून ठेवले आहे, “औढुंबराच्या फळांची गोडी आणि छायेची शीतलता तुला लाभेल. औढुंबराप्रमाणेच तूही भक्तांचा कल्पवृक्ष होशील.”

बोलत बोलत मंडळी मोकळ्या भेदानात आली.

पुन्हा उजळणी सुरू झाली —

मवाशी मी सांगत होतो ते रान हेच. खरोखर ही भूमी अत्यंत पवित्र आहे. बाबांची ही तपोभूमी आहे. त्यांच्या गुरूंच्या समाधीचा हा परिसर आहे. या भूमीचा शेकडो वर्षांचा इतिहास बाबांना माहीत आहे.

एकदा बाबा बोलता बोलता म्हणाले, “या निवाखाली जसे माझ्या गुरूंचे स्थान आहे, तशी पीराची एक तुरवतही आहे.”

लोकानी या जागी खणून पाहिले. तर येथे खरेच एक तुरवत निघाली. मग त्या दिवशी लोकानी बाबांची बाजत गाजत येथून मिरवणूक काढली. पुढे एक दिवस बाबा सॉलिसिटर दीक्षिताना म्हणाले, “ही माझ्या वडिलांची जागा आहे. येथे दर गुरुवारी आणि शुक्रवारी ऊद जाळीत जावा, म्हणजे त्यात आपलेच कल्याण आहे.”

ती मंडळी बिन्हाडाकडे पुन्हा परत येतात, तोच एक ब्राह्मण मनुष्य हात जोडून त्यांच्या समोर उभा !

त्याला पाहून त्या वार्ताहराच्या मनात एक शंका सहज डोकावली. स्वतःशी तो म्हणाला : क्षेत्र म्हटले की तेथे क्षेत्रोपाध्ये आले. त्यांनी रचलेला चक्रव्यूह आला. त्या चक्रव्यूहामधून बाहेर पडून मनुष्य आपल्या गावी सुखरूप पोचला की त्याने मिळविली ! येथे माझ्यासमोर हात जोडून उभा असलेला हा मनुष्य म्हणजे त्यापैकी तर नव्हे !

वार्ताहराने त्या मनुष्याकडे अत्यंत तुच्छतेचा एक कटाक्ष टाकला. त्या माणसाला टाळण्यासाठी तो आपल्या सहयात्रींना म्हणाला, “क्षेत्रस्थान म्हटले की सर्वत्र हे असेच. चला. आपण आता बाबांच्या दर्शनाला जाऊ.”

त्या सहयात्री मनुष्याने वार्ताहराचे ते शब्द ऐकले न ऐकलेसे केले. पुढे होऊन त्या ब्राह्मण मनुष्याच्या पायावर डोके ठेवले. काही कुशल प्रश्न विचारून तो ब्राह्मण पुढे निघून गेल्यानंतर तो सहयात्री म्हणाला, “मी जे माधवराव देशपांडे ऊर्फ शामराव

म्हणालो, ते हेच. श्रीशंकरापुढचा हा जणू नंदी ! श्रीरामापुढे उभा असलेला हा जणू रामभक्त हनुमान !

या व्यक्तीचे वर्णन मी काय करू ? बाबांच्या चरणाविना एक पळही हे कोठे थांबायचे नाहीत. आता तर यांनी शाळेची ती नोकरीही सोडली. आम्हा यात्रेकरूंची म्हणजे बाबांच्या लेकरांची सेवाचाकरी पत्करली.

कोण उपाशी आहे, कोण आजारी आहे. कोणाची काय गैरसोय आहे इकडे यांचे सर्व लक्ष. सर्वांची जेवणे झाल्यानंतर यांचे भोजन. सर्वांना झोप लागल्यानंतर यांची निद्रा. आता ते येथे आले, ते आम्हा सर्वांची सोय वाड्यात लागली की नाही हे जातीने पाहाण्यासाठी.”

वाड्यातील दोन तीन व्यक्ती अशाच निवाल्या.

त्यातील एका व्यक्तीबद्दल तर विशेषच फसणूक झाली.

ती व्यक्ती म्हणजे संगमनेरचे ऑनररी मॅजिस्ट्रेट श्री. नानासाहेब निमोणकर !

माधवरावांचे हे काका त्यावेळी हातात केरसुणी घेऊन वाडा झाडत होते. केर गोळा करून बाहेर टाकत होते. चुलवणाच्या समोर बसून जाळ लावीत होते. वय झाले असूनसुद्धा आल्यागेल्या व्यक्तीचे सामान टांग्यातून उतरून घेण्यासाठी हातातील काम तसेच टाकून पुढे येत होते.

मुंबईचे ते यात्रिक त्या वार्ताहराला सांगू लागले —

मशिदीचा जीर्णोद्धार नानासाहेब चांदोरकरांच्या हातून करवून घ्यावा अशी बाबांची योजना. म्हणूनच त्यांनी गोपाळराव गुंडांच्या कामात मोडता घातला. मशिदी-ऐवजी गावातील शनी, मारुती यांच्या देवळांचा जीर्णोद्धार केला. मारुतीचे देऊळ तर वाढवूनही घेतले.

मशिदीचा जीर्णोद्धार अखेर झाला. पण त्याला किती प्रयास पडले ! केवढे मोठे ते प्रकरण झाले !

आधी बाबा परवानगीच देईनात. शेवटी म्हाळसापतीना मध्यस्थ घातले. हातापाया पडून त्यांनी बाबांचे मन वळविले. शेवटी कशी तरी एकदा संमती मिळाली. मग पडत्या फळाची आज्ञा घेऊन रात्रीचा दिवस करून बांधकाम सुरू केले.

पण हे काही बाबांच्या डोळ्यांना पाहावेना. म्हणून बाबा बाहेर गेले आहेत असे पहावे आणि इकडे बांधकाम गुपचूप उरकून घ्यावे !

एकदा अशाच पद्धतीने काम चालले होते. खांब सिमेंटमध्ये पक्के रोवले होते. सर्वांना वाटले आता बाबा काहीही करू शकणार नाहीत. काम पुरे करण्यास मुकाट्याने परवानगी देतील. पण झाले उलटेच. बाबा एखाद्या वाघासारखे बाहेरून जे आले तो त्यांनी त्या खांबांना हात घातला. हलवून हलवून ते खांब मुळासकट उपटू लागले. हे पाहून तात्या कोते पाटील धावले. मागून जाऊन त्यांनी बाबांच्या कमरेला घट्ट मिठी

मारली. त्यांना उचलून दूर नेले. म्हणाले. “मामा, हे खांब मी तुम्हाला उपटू देणार नाही. कसे उपटता बघतो.”

एवढ्या शब्दावरून मामा-भाब्यांची झोंबाझोंबी सुरू झाली. तिच्यात तात्यांच्या डोक्यावरील फेटा खाली पडला. तो बाबांनी तुडविला. त्याला आग लावली. हे पाहून तात्या बाबांना रागारागाने म्हणाले, “मामा, तुम्ही माझ्या फेट्याला आग का लावली ? मी आता जन्मभर डोक्याला फेटाच बांधणार नाही. तसाच बोटका फिरेन.”

तात्यांचे हे शब्द ऐकून बाबांचे मन विरवळले. कफनीच्या खिशात हात घालून रुपये बाहेर काढले. बाजारातून एक जरीचा फेटा आणविला. तो आपल्या हाताने तात्यांच्या डोक्याला बांधला. मग हसून त्यांच्या खांद्यावर मोठ्या प्रेमाने थोपटून बाबा म्हणाले, “जा. काय करायचे ते कर जा.”

त्यावेळी मशिदीच्या बांधकामाची सर्व देखरेख या ‘म्हाताऱ्या’ काकांनी केली. नानासाहेब चांदोरकरांना हे काका म्हणाले, “नाना, तुम्ही सरकारी नोकरीचे मनुष्य. तुम्ही खुशाल फिरतीवर जा. मी येथेच आहे. बसल्या बसल्या मी बांधकामावर नजर ठेवीन. तशी काही अडचण भासलीच तर हा माधव आहेच माझ्या मदतीला.”

२६. म्हणून इमारतीचा पाया जितका खोल तितकी इमारत मजबूत.

मुंबईच्या त्या भाविकाने मोठ्या भाविकपणे सांगितलेली ही हकिगत ऐकून त्या वार्ताहराच्या चेहऱ्यावर मिश्कीलपणाची सूक्ष्मशी हास्यरेषा झळकली. जणू त्याला म्हणायचे होते: बांधकामाला परवानगी आपणच द्यायची; अर्धवट बांधकाम आपणच पाडून टाकायचे; आणि वर आपल्याच हाताने एखाद्या भाबड्या भक्ताचा फेटा खुशाल जाळून टाकायचा ! असो. संतांच्या वाणीचा आणि वृत्तीचा काही गूढपणा यातही आहे की काय न कळे !

वार्ताहराच्या मनातील हा मिश्कील प्रश्न त्या भाविकाला जाणवला असावा. कारण ते गृहस्थ लगेच म्हणाले, “संतानी केलेले बांधकाम हे पक्के बांधकाम. ते कोणी जमिनीत गाडले तरी नामशेष होणार नाही. बाबांनी हलवून खुंट्या घट्ट केला. वर्षानुवर्षे भक्तांच्या मनात खोलवर पाया भरला. मगच वरची इमारत उभी करण्यास कोठे परवानगी दिली. म्हणून इमारतीचा पाया जितका खोल तितकी इमारत मजबूत. ते न होईल तर मोठमोठी साम्राज्येसुद्धा पावसाळ्यातील उकिरड्यावरील कुत्र्यांच्या पांढऱ्या छत्र्यांप्रमाणे केव्हा उडून जातील कळणार नाही.”

मग थोडा वेळ थांबून ते गृहस्थ बोलले, “स्वतः चिंध्यालक्करे नेसणाऱ्या बाबांनी तात्यांच्या डोक्याला जो भरजरी फेटा बांधला तो फेटा नव्हे. तो जिरेटोप ! तो बाबांनी स्वहस्ते त्यांच्या मस्तकावर ठेवला. त्यांची सेवा-भक्ती-प्रेम पाहून मगच ठेवला.

पण त्यापूर्वी त्यांनी एक गोष्ट केली. पाटिलकीच्या ताठ्याचा, अहंकाराचा. गुर्मीचा तो फेटा मस्तकावरून आधी खाली उतरविला. तो पायाखाली तुडविला,

मग त्याला आग लावली. त्याची राख केली. सिदीक फाळक्याच्या घमेंडीचा चक्काचूर केला त्याप्रमाणे !”

मुंबईचा तो वार्ताहर अवाक् होऊन पाहातच राहिला.

स्वतःशी म्हणाला; एकूण साईबाबा हे अवलिया केवळ अंगारेधुपारेच करणारे दिसत नाहीत. भक्तांना वळण लावणारे दिसतात. थोडेफार समाज सुधारकही बाटतात. कारण हिंदू, मुसलमान, पारशी, ख्रिश्चन असे सर्व जातीचे लोक त्यांचे भक्त आहेत. हे सर्व भक्त त्यांच्या नजरेखाली आहेत. त्यांच्या गैरहजेरीतही त्यांच्या सत्तेखाली वावरत आहेत. तसे नसते तर काळच्या गाडीच्या प्रवासात आणि आज सकाळपासूनच्या येथील माझ्या वास्तव्यात भक्तांच्या भक्तीचे पितळ उघडे पडले असते.

पण तसे दिसत नाही. हे कदाचित् सोनेही असावे. पण एवढ्यातच काय सांगता येणार ? बाबा भक्तांकडून एकसारखी दक्षिणाच मागत असतात ! त्यांना पूर्ण कफळक बनवून घरी पाठवितात ! या गोष्टीचा छडा जोपर्यंत पुरता लागत नाही तोपर्यंत काहीच मत देता येत नाही. वार्ताहराच्या मनातील त्या शंकेचे उत्तर देण्यासाठीच जणू तो भाविक यात्रिक एका लोभी माणसाची गोष्ट सांगू लागला - असाच एक लोभी भक्त एकदा शिरडीस बाबांकडे आला.

त्याच्याकडे संतती-संपत्ती, धनदौलत, दासदासी कशाला म्हणून काही कमी नव्हते. आता बाबांकडे आपण मागायचे काय ? काहीही त्याला सुचेना. तेव्हा त्याने विचार केला आपण बाबांकडे ब्रह्मज्ञान मागावे ! कारण ब्रह्मज्ञानाइतके सर्वश्रेष्ठ जगात काहीही नाही.

त्या माणसाने परतभाड्याचा एक टांगा केला होता. तो मशिदीच्या बाहेर उभा होता. घाईघाईने तो भक्त मशिदीत आला. बाबांच्या चरणी त्याने वंदन केले. म्हणाला, “बाबा मी फार दुरून आलो आहे. तुम्ही ब्रह्मार्थी माणसाला ब्रह्मज्ञान देता असे ऐकले. भक्तांच्या कामना पुरविणारे तुम्ही दाते. मला ब्रह्मज्ञानाचा लाभ तुमच्याकडून झाला तर मी कृतकृत्य होईन.”

बाबा त्याला म्हणाले, “एवढेच ना ! त्यात काय कठीण आहे ? देऊन टाकू तुला ब्रह्मज्ञान. मग तर झाले ?”

मग बाबा पुढे म्हणाले, “अरे, लोक तरी काय विचित्र असतात बघ. जो येतो, तो माझ्याकडे ऐहिक मागतो. पैसा, बायको, नोकरी, मान, आरोग्य, पुत्र याशिवाय दुसरे काही त्यांना दिसतच नाही. तू बघ कसा शाश्वत तेवढेच मागायला आलास ! बाबा, बस थोडा वेळ. आत्ता करतो तुझे काम.”

एवढे बोलून बाबांनी त्याला बसवून घेतला. मग एका मुलाला त्यांनी खूण करून जवळ बोलाविले. त्याला म्हणाले, “हे बघ, आपल्या नंदू मारवाड्याकडे जा. त्याला म्हणावे, मी पाच रुपये हातउसनवार मागितले आहेत. ते तेवढे घे आणि धावत पळत परत ये. वाटेत कोठेही थांबू नको.”

तो मुलगा थोड्याच वेळात परत आला. बाबांना म्हणाला, “ नंदूच्या दाराला कुलूप आहे. ”

बाबा त्याला म्हणाले, “ नंदूच्या घराला कुलूप ? बरे बरे. असू दे. तर तू आता असे कर. बाळा वाण्याकडे जा आणि त्याच्याकडून पाच रुपये घेऊन ये. पळ ! ”

त्या मुलाचा हाही हेलपाटा व्यर्थ झाला. कारण बाळा वाणीही त्याला मेटला नाही. तोही घरी नव्हता.

अशा रीतीने बाबांनी त्याला आणखीही एक दोन ठिकाणी पाठविले. पण ते सर्व हेलपाटे व्यर्थ गेले. साहजिकच त्या दुसरी बाबांना एक कवडीही कोणाकडून हातउसनवार मिळाली नाही.

इकडे त्या ब्रह्मार्थी लोभ्यांच्या आतल्या खिशात अडीचशे रुपयांच्या नोटा होत्या. त्या त्यांच्या खिशात वळवळत होत्या. पण त्यातील एक पाच रुपये बाहेर काढावेत आणि बाबांना — तेही उसने — द्यावेत ही बुद्धी काही त्याला होईना ! कशी होणार ? त्या नोटांपैकी एखादीचाही विरह म्हणजे त्याच्या काळजाचा लचका तोडण्यापैकीच होते !

असो. एवढा प्रकार झाल्यानंतर त्या मूर्खाने गप्प तरी बसावे की नाही ! छेः ! ते कोठले ! उलट तोच बाबांना म्हणाला, “ बाबा, बाहेर माझा भाड्याचा टांगा खोळंबून उभा आहे. दाखविता ना मला ब्रह्म ? मला जाण्याला उशीर होतो. ”

अशा मूर्खापुढे बाबा काय बोलणार ? ते एवढेच म्हणाले, “ अरे, बसल्या जागी तुला ब्रह्म दाखवावे असा मी विचार केला. पण ते पाहाण्यास तू यत्किंचितहि पात्र नाहीस याला मी काय करू ? बाबा, सर्वस्वाची राखरांगोळी आपल्या हाताने करून ब्रह्माच्या शोधासाठी जो बाहेर पडला, त्यालाच ते ब्रह्म दिसणार ! तुझ्यासारख्या धनलोभ्याला ते कसे भेटेल ? ”

तो भाविक क्षणभर बोलायचा थांबला.

नंतर गहिवरून आलेला कंठ साफ करून म्हणाला, “ लोकांना वाटते, बाबा येईल—जाईल त्याच्याकडे हात पसरतात. उठ—बस दक्षिणा मागतात. खरोखर, कुबेराचे भांडार ज्याच्या पायाशी, अष्टमहासिद्धी ज्याच्या दासीबटकी, त्याने आल्या-गेल्यापुढे असा हात का पसरावा ?

आज ध्यानी येते की हे सर्व भक्तांभोवतीची आसक्तीची काटेरी कुंपणे तोडण्यासाठी ! त्वांना मोकळे करण्यासाठी ! कारण ज्या क्षणी धनावरील आणि धनामुळे विकृत मिळणाऱ्या इंद्रभोगावरील श्रद्धा उडाली, त्याच क्षणी ती गुरुचरणी विसावली. दड झाली.

सद्गुरूंच्या चरणांइतके पवित्र जगात काहीही नाही. तेथे जे चित्र एकदा चिकटले, विसावले त्याच्या सुखाला पार नाही. ते शाश्वतचे सुखधाम श्रांताला गवसावे

यासाठी धन - विरहाचा हा प्रथम पाठ. धन - दारा - लौकिक यांच्यावरील ममत्वाच्या मोहामधून जो हळूहळू सुटला तो चिदाकाशात मुक्तपणे विहार करणाऱ्या पक्ष्याप्रमाणे पिंजरा टाकून वर आला. खरा सुटला.

ते दोघे मशिदीच्या अंगणात आले, तेव्हा मशीद माणसांनी गच्च भरलेली दिसली. त्या माणसात जसे गर्भश्रीमंत होते तसे स्वकर्तृत्वाने पुढे आलेले लोकही होते. मोठमोठे व्यापारी, शेठसावकार, सरकारी अधिकारी तेथे नम्र झाले होते. हास्यविनोदातील बाबांचा प्रत्येक शब्द जणू लाख मोलाचा या भावनेने झेलत होते. हात जोडून म्हणत होते, " होय देवा. आपण म्हणता ते खरे आहे."

स्त्रिया जात्याच भाविक. पूजा, आरती यासाठी एखाद्या सणास मंदिरात जावे त्याप्रमाणे त्या तेथे आल्या होत्या. हातात गोटपाटल्या, वाक्या; अंगावर टोपपदराचे हरकली लुगडे; कपाळास ठसठशीत मोठे कुंकू; नाकात अस्सल मोत्यांची लफफेदार भारी नथ-अशा त्या थोरामोठ्यांच्या स्त्रिया मशिदीत एका बाजूस मोठ्या विनयाने, भक्तीने उभ्या होत्या.

तो वार्ताहर मनुष्य किंचित पुढे झाला

कान देऊन बाबांचे बोलणे लक्षपूर्वक ऐकू लागला.

अर्धवट स्वतःशी तर अर्धवट तेथील व्यक्तींना उद्देशून बाबा बोलत होते. एखादे वाक्य बोलून झाल्यानंतर आपल्या निर्मळ हास्याने मशीद भरून टाकीत होते. म्हणत होते—

" काय करावे ? निवालो मनमाडला; आणि पोचलो शिरडीत येऊन !

अरे, राखेची पोती भरून ठेवा रे ! उद्या सोन्याची किंमत राखेला येईल बघा !

मला एकाने विचारले: धोंड्याला शेंदूर फासला म्हणजे काय त्याचा देव झाला ? सोन्याचा मुलामा दिला म्हणून काय पितळ उघडे पडणार नाही ? मी म्हटले: अरे, पितळ तू आहेस ! तू आधी सोने हो !

पावसाळ्यात उकिरड्यावर कुऱ्यांच्या छऱ्या लई ! म्हणून छत्रीखालचा शेणकिडा काय राजा झाला ? अरे, खरा राजा तो एक अल्लामियाँ ! "

बाबांच्या या शब्दांनी तो वार्ताहर पुरता विरवळला.

बारीतून जाऊन त्याने बाबांच्या चरणी मस्तक ठेवले.

मनाशी तो म्हणाला: बाबा, आपला अधिकार मी जाणला नाही. आज गुरुपौर्णिमेच्या या पवित्र दिवशी मला क्षमा करून आपण मला पदरात घ्या.

परतीच्या मुंबईच्या प्रवासात तर तो वार्ताहर फारच बदलून गेला.

वृत्तपत्राला द्यावयाच्या वृत्ताची जुळवाजुळव तो मनात करू लागला; परंतु त्याला काहीही सुचेना. एक अक्षरही कागदावर उमटेना. अखेर त्याने सांगितलेल्या हकिगती-वरून त्याच्या सहकाऱ्यांनी एक वृत्त तयार केले त्याला एक शीर्षक दिले. ते असे: शिरडीच्या साईबाबांचे अलौकिक अध्यात्मिक सामर्थ्य !

गोंदवलेकर महाराज व्यक्तिदर्शन

— पु. सु. अत्रे

श्रीमहाराजांचें अंतर्यामित्व :

स्वयंपाकघरामध्ये सारख्या चुलीच्या धर्गीत काम करणाऱ्या तीन स्त्रिया होत्या. मुक्ताबाई, गंगूताई आणि काशीताई. यांच्याबद्दल श्रीमहाराजांचे मनात सदैव आस्था आणि कळकळ असे. एक एक बाई आठ आठ पायलीच्या भाकऱ्या भाजीत असे. मुक्ताबाई अगदी सडपातळ व अशक्त होत्या, तरी मोठमोठी तपेली-पातेली त्या चरावरून सहज एकट्या उचलून ठेवीत. एका सकाळी त्या दत्तमंदिरात पूजेला गेल्या असताना त्यांच्या मनात एकच क्षण गव्हाची खीर खावी असे आले आणि गेले. लगेच श्रीमहाराज स्वयंपाकघरात जाऊन त्यांनी गंगूताईंना सांगितले की आज रामाच्या नैवेद्याला गव्हाची खीर करा. नैवेद्य होऊन पाने मांडण्याच्या वेळी श्रीमहाराजांनी स्वतः एक मोठे फुलपात्र भरून खीर घेतली व वर पान झाकून ते राममंदिरात पात्र घेऊन गेले. त्यांनी मुक्ताबाईला मंदिरात बोलावून ते फुलपात्र तिला दिले व म्हटले, “मुक्ताबाई, तुला खीर खावीशी वाटले होते ना? मग ही घे व येथेच आधी खा. आणखी लागली तर मला बोलावणे पाठव.” तिच्या डोळ्याला टचकन् पाणी आले व ती बोलली, “असे लाड माझ्या वडिलांनी देखील कधी पुरवले नाहीत हो!”

याला म्हणतात पोथी वाचन :

एकाने रामाला नैवेद्य केल्यामुळे प्रसादाला बराच उशीर होता. म्हणून श्रीमहाराजांनी भाऊसाहेब केतकरांना नाथ भागवत वाचण्यास दिले. विठोबाचे देवळात मंडळी बसली. वाचताना, ‘गुरुची आज्ञा पाळणे हाच परमार्थ’ हा नाथांता विवरणाचा भाग वाचल्यावर भाऊसाहेबांनी पोथी गुंडाळली व ते स्वस्थ बसले. श्रीमहाराजांनी याचे कारण विचारल्यावर ते म्हणाले, “गुरुचे आज्ञापालन हाच परमार्थ’ येवढे नाथांनी सांगितल्यावर आणखी ते सांगावयाचे काय राहिले? उगीच आणखी वाचून डोक्यात तर्कवितर्काची झोबी कशाला लावायची? म्हणून पोथीच गुंडाळली.” श्रीमहाराज म्हणाले, “शाबास! याला म्हणतात पोथीवाचन!”

आपल्या वेळेला तर दमा त्रास देत नाही ना ?

विषप्रयोग झाल्यापासून श्रीमहाराजांना जो दमा लागला तो त्यांनी देह सोडल्यावरच गेला. दम्याने जोर केला म्हणजे ते रात्र रात्र पलंगाच्या बाजूला उभे राहून तक्क्याला डोके टेकून असत. त्याने पायही सुजत. तरी त्यांचे व्यवहार यथास्थित

नालायचे. एका रात्री दम्याने फारच उच्छाद मांडला; म्हणून त्यांनी भाऊसाहेब केतकरांना बोलावून निरवानिरव करण्यास सुरवात केली. सर्व मंडळी सुचतील ते उपाय रात्रभर करीत होती. फलटणचे डॉ. जोशी तेथे होते. त्यांना श्रीमहाराज म्हणाले, “कानाला लावून तपासायच्या तुमच्या यंत्राने एकदा बघा तरी!” त्यांनी छाती व पाठ तपासली. हृदय आधीच वाढलेले खूप जोराने धडधडत होते. पहाटे पाच पर्यंत सर्वजण चिंतामग्न होते. पण सकाळी सहा वाजता काही मंडळी निरोप घेण्यास आली त्यांच्याशी श्रीमहाराज मजेत हंसून गप्पा मारीत होते.

नंतर एका रात्री श्रीमहाराज कोठीकडून येत होते. दम्याचा भाता इतक्या जोरात होता की ते कसेतरी दोघांच्या खांद्यावर हात ठेवून मोठ्या कष्टाने एक एक पाऊल टाकीत होते. पण मंदिरातील भजन रेकत चालले आहे असे ऐकताच त्यांनी कफनी काढून कमरेला गुंडाळली व तीन तास गोड स्वरात भजन केलें. भजन करताना त्यांचा दमा कुठच्या कुठे पळाला. ते इतके नाचले सुद्धा की आरती झाल्यावर त्यांचे मुखकमल प्रफुल्लित दिसू लागले. नंतर जरा वेळाने पुन्हा दमा लागला. श्रीमहाराज म्हणाले. “आता येईना का विचारा! आपल्या वेळेला तर तो त्रास देत नाही ना?”

लोकसंग्रहातही आचारपालन पाहिजे;

श्रीब्रह्मानंदांनी धनुर्मासातील गुरुवारी पहाटेच श्रीरामरायाची शोडसोपचारे पूजाअर्चा करून सूर्योदयास धनुर्मासाचा नैवेद्य केला, ताटात सर्व कढत पदार्थ वाढून ताट झाकले व ते श्रीमहाराजांकडे मंदिरात पाठविले. त्यावेळी कोणीही उठले नव्हते. कारण रात्री अडीच वाजेपर्यंत भजन झाल्यावर मंडळी झोपली होती. श्रीमहाराजांना उठवून त्या माणसाने श्रीब्रह्मानंदांचा निरोप दिला की, खिचडी ऊन आहे तोच श्रीमहाराजांनी खावी अशी त्यांची इच्छा आहे. ते ठीक आहे, पण मी पारोक्ष्यानेच जेऊ काय हे ब्रह्मानंदांना विचारून ये.” त्या माणसाने निरोप आणला की, श्रीमहाराजांना मुळीच हरकत नाही. त्यावर ते बोलले, “मीच असे वागलो तर इतर काय करतील? आधीच आवार झुगारून देण्यास लोकांच्या मनाला थोडीसुद्धा दिक्कत वाटत नाही.” असे बोलून त्यांनी स्नान संध्या केली, रामाला तुळशीपत्र वाहिले व नंतर सगळ्यांना घेऊन ते जेवावयास बसले.

सरकारने श्रीमहाराजांना पंचक्रोशीपुरते धर्माचार्यांचे अधिकार दिले होते. भाऊसाहेब केतकर, बापूसाहेब साठे, बापूसाहेब खरे. अप्पासाहेब भडगांवकर वगैरेना ते ‘साझे काउन्सिल’ म्हणत. न्यायाधीशाप्रमाणे तंत्र्याच्या दोन्ही बाजू ऐकून ते अंतर्ज्ञानाने अपराधी बरोबर ओळखीत. पण निवाडा देताना दोन्ही पक्षांना समाधान मिळेल असाच खुबीने देत व घरी जाण्यापूर्वी त्यांना जेऊन पाठवीत.

आपल्याकडे येणाऱ्या कोणाचाही अड्ढेर करावयाचा नाही हे श्रीमहाराजांचे ब्रीद होते. त्यामुळे निंदक व व्यसनी माणसेही त्यात असत. प्रत्येकाशी प्रेमाने व आर्जवाने वागल्यामुळे काही दिवसानी त्याची बुद्धि निवळे आणि असे दिसले की ते त्याला

रामनामाच्या मार्गाला लावीत. दहिवडीच्या मोडक नावाच्या अबकारी अधिकाऱ्याशी ते इतक्या आर्जवाने वागले की, त्याचा श्रीमहाराजांवर विश्वास नसूनही तो उद्गारला, “महाराज इतके व्यवहार चतुर असावेत याची मुळीच कल्पना नव्हती.”

गदगच्या एका प्रसिद्ध वकिलाची श्रीमहाराजांवर श्रद्धा होती व संताला शोभेल असा उदारपणाही होता. पण त्याचे बाहेरचे व्यसन प्रयत्न करूनही सुटत नव्हते. श्रीमहाराज त्याला सांगत की, “व्यसनाच्या उर्मितही नाम वेत असावे.” काही काळाने त्यालाच शिसारी येऊन तो त्यातून मुक्त झाला.

खंडेराव म्हैसाळकर यांना महारोग झाला होता. सर्व उपचार झाल्यावर संतचरणी मरण यावे म्हणून ते गोंदवल्यास आले. रामाचे तीर्थ, अंगारा, पायावरच्या तुळशी व ऊन ही त्यांची औषधे होती. पंक्तीत श्रीमहाराज त्यांना आपल्या जवळ बसवीत व त्यांची बोटे लोकांना दाखवून म्हणत, “पहा. आता नखे येऊ लागली वरं का !” लोकांना त्याचे फार भय वाटे. पण श्रीमहाराज बोलत, “तुमची मीति बरोबर आहे. पण हा रोग जर एकाचा दुसऱ्याला होणारा असेल तर संबंध जग महारोगी झाले असते. हे रामाच्या इच्छेने इथे आले आहेत. मी त्यांना जवळ केले नाही तर जगात कोण त्यांना जवळ करील ?”

आपल्या प्रत्येक वागण्यात श्रीमहाराजांची कृति माणसाला भगवंताकडे नेण्याची असे. कोणाकडून कशाचीही अपेक्षा त्यांनी कधी केली नाही. उलट त्यांनी आपल्याच पदराला झीज दिली, व्यसनी लोकांची व्यसने पुरवली, छळणाऱ्यांचा छळ सोसला व अनेकांची दूषणे सुद्धा घेतली.

माझी मुले दिवाळीला घरी आली :

श्रीमहाराजांकडे येणाऱ्या प्रत्येकावर ते मुलाप्रमाणे प्रेम करीत. एका दिवाळीला पुष्कळ मंडळी जमली. ब्रह्मानंदांच्या बरोबर ही मंडळी आली. नरकचतुर्दशीच्या भल्या मोठ्या पहाटे उठून श्रीमहाराजांनी स्नानासाठी पाणी तापविण्याची व्यवस्था केली. सर्वांना अभ्यंग स्नान घातले व मग आपण स्नानाला बसले. मुक्ताबाईंच्या मनात आले की, मला जर महाराजांना दोन तांबे पाणी घालता आले तर किती छान होईल ? त्यांचे स्नान खरोखर संपत आले होते. तरी ते म्हणाले, “मुक्ताबाई, मला फार थंडी वाजते आहे. दोन तांबे कढत पाणी घाल.” तिने चटकन् गंगाळ भरून त्यांच्या अंगावर भरपूर पाणी घातले. ब्रह्मानंद व भाऊसाहेब केतकर हा सोहळा दुरून पहात होते. ब्रह्मानंदांचे डोळे प्रेमाने भरून ते भाऊसाहेबांना म्हणाले, “महाराज प्रत्यक्ष राम आहेत राम !” नंतर मंडळी फराळाला बसली. श्रीमहाराजांच्या दुतर्फा मंडळी होती. त्यांच्यावर दृष्टि फिरवताच त्यांचे नेत्र आनंदाने भरून आले व बोलले, “बाहेरगावी असलेली आपली मुले दिवाळीला एकत्र जमली म्हणजे वडिलांचे हृदय जसे उमळून येते, तसे मला झाले आहे.” यथास्थित फराळ झाल्यावर श्रीमहाराज मंडळींना घेऊन

धर्मशाळेची भिंत रचण्यास गेले व चिखल तुडवू लागले. अत्तर व सुवासिक तेल मर्दून मंगलस्नान झालेले त्यांचे अंग चिखलाने माखले गेले. भाऊसाहेबांना वाटले की, आपणही मदत करावी. म्हणून ते चिखलाचे घमेले उचलणार तोच त्यांना श्रीमहाराजांनी थांबवून म्हटले, “ इंजिनिअरांनी फक्त बघायचे व काम चुकेल तेथे सुधारण्यास सांगायचे. त्यांनी हातानी काम करायचे नाही. ” भाऊसाहेब हसले व गप्प उभे राहिले.

मिरजेस जमदग्नि अवतार :

काका फडके श्रीमहाराजांना म्हणाले, “ महाराज, आपण मिरजेला माझ्याकडे केव्हा येणार ? ” ते म्हणाले, “ केव्हा म्हणजे ? उद्या ! चला, निघण्याची तयारी करा. ” त्याप्रमाणे दुसऱ्या दिवशी सकाळी ते त्यांच्या घरी जाऊन उतरले. एक साध्या कपड्यातला शिपाई येऊन म्हणाला, “ पागे इन्स्पेक्टर साहेबांनी मला महाराजांचा रिपोर्ट करण्यासाठी धाडले आहे. ” श्रीमहाराजांनी हे ऐकले व विचारले, “ काय हो, काय आहे ? ” शिपायाने ऐटीत त्यांना सांगितले. श्रीमहाराजांनी शिपायाला खोलीत बोळावून म्हटले, “ काका, याला काहीतरी देऊन वाटेला लावा. ” शिपाई चढून गेला व काकांना बोलला, “ हे पहा ! दोन तीनशे दिलेत तर ठीक नाहीतर रीतसर रिपोर्ट केला जाईल. ” श्रीमहाराज घाबरून आत बाहेर घेरझारा करू लागले व काकांना काहीतरी व्यवस्था करण्यास सांगू लागले. काकांना हे नाटक परिचयाचे होते. पण श्रीमहाराज घाबरलेले दिसत होते व त्यामुळे सगळ्यांची तोंडे उतरलेली आणि शिपाई तर जास्तच वरचढ होत चाललेला ! तरी सुद्धा काकांनी त्याला बाजूला घेऊन त्याची समजूत घालण्याची पराकाष्ठा केली. पण उलट शिपाई महाराजांच्या समोर येऊन रिपोर्टाचे गंभीर परिणाम ओरडून सांगू लागला. हे होईतो दहाचा सुमार झाला. घरात बायकांचे हात स्वयंपाकात व कान रिपोर्टाकडे लागले होते व काका चिंतामग्न होऊन श्रीमहाराजांकडे दीनवाणे पहात होते. असे काही क्षण गेले व एकदम रंग पालटला. श्रीमहाराज गर्जना करून बोलले, “ अरे ए तू आणि तुझा तो पागे गेलेत मसणात ! तू कोण समजतोस आपल्याला ! चुलीत घाल तुझा रिपोर्ट ! तुला लाज नाही वाटत इथे येऊन लाच खाण्याची ? काका, बघता काय नुसते ! धरा या हरामखोराला आणि बांधा त्या खांबाला ! मी वादीने याला चांगला फोडून काढतो ! ” श्रीमहाराजांनी क्षणात धारण केलेला हा जमदग्नि अवतार पाहून शिपाई चळचळ कापू लागला. त्याने काकांचे हात गच्च धरले, पण त्यांनी शिपायाला श्रीमहाराजांचे पायावर लोटले. त्याने पायावर डोके ठेवल्याबरोबर ते शांत होऊन बोलले, “ अरे, आधीच आपले सरकार परके. ते आपल्याला लुटीत आहेच. पण आपण तरी आपल्या लोकांना सुख द्यावे ! का असे पैसे खाऊन त्यांना छळावे ? अन्हा लोकांना गरिबांना मदत करायला कितीतरी वाव आहे, पण याला आधी

अंतःकरण शुद्ध पाहिजे. यासाठी तू नाम घेत जा.” लगेच त्याला श्रीमहाराजांनी अनुग्रह दिला व पोटभर जेवण घालून परत पाठविला.

दुसऱ्या दिवसापासून दर्शनाला रीघ लागली. श्रीमहाराजांनी गणपतराव दामले यांना विचारले, “ किती पैसे जमले ? ” ते म्हणाले, “ तीन हजार रुपये. ” श्रीमहाराज बोलले, “ ज्या गावचा पैसा त्याच गावात खर्च झाला पाहिजे. काका, मिरजेतील सगळ्यांना जेवण, दर सुवासिनीला लुगडे व भिकाऱ्यांना गव्हाची खीर व एकेक रुपया, येवढ्याला तीन हजार पुरतील का ? ” काका ‘ हो ’ म्हणाले, तिन्ही दिवसांची दवंडी पिटविली व रुपये संपवून टाकले.

कागवाडला आगमन

श्रीमहाराज मिरज स्टेशनवर आले. गाडीला अवकाश होता. म्हणून ते खुर्चीवर बसले. इतक्यात कोल्हापूर, सांगली व जमखिंडीच्या मंडळींनी एकाच वेळी श्रीमहाराजांना आपल्याकडे येण्याची आमंत्रणे केली. त्या सर्वांना श्रीमहाराजांनी म्हटले, “ ज्या बाजूची गाडी आता येईल तिकडे आपण जाऊ. ” तोंच बेळगावची गाडी आली व तीतून जाऊन सर्वजण शेडबाळला उतरले. कागवाडचे रामदासी गणूबुवा मंडळीसह सामोरे गेले व महाराजांना थाटाने आपल्याकडे घेऊन आले. तिथे बुवांनी श्रीमहाराजांच्या हस्ते मारुतिरायाची स्थापना करविली.

श्रीमहाराजांनी जवळचा नारळ मुलाला देऊन म्हटले, “ बुवांना त्यांच्या काव्यरचनेचा प्रसाद नेऊन द्या. ” मुले धावत जाऊन त्यांनी श्रीमहाराजांचे आशीर्वाद सांगितले व बुवांना श्रीफळाचा प्रसाद दिला. मग सगळ्यांचा फराळ होऊन ते राम-मंदिरात आले. गोपाळरावांनी श्रीमहाराजांना पूर्वी पाहिलेही नव्हते. फक्त त्यांची कीर्ति ऐकली होती. गणूबुवांनी त्यांना आमंत्रणाने आणले होते. मिरवणुकीच्या जनसंमर्दात त्यांची दृष्टादृष्ट होताच त्यांचे सर्व भाव हरपून जणु परब्रह्म भेटल्याचा त्यांना भौमानंद झाला होता. नंतर गोपाळराव फडके यांनी गणूबुवांचे बरोबर गोंदवल्यास दर्शनाला जाऊन महाराजांचे ओवीमय चरित्र गाण्याच्या आपल्या संकल्पाला आशीर्वाद घेतला.

हा ग्रंथ शके १८४३ (सन १९११) मध्ये म्हणजे श्रीमहाराजांचे कालातच प्रसिद्ध झाला. ग्रंथाची ओवी संतचरित्रकार तात्या महिपतिबुवांच्या ग्रंथासारखी ओघवती व भक्तिज्ञानामृतात अखंड विहार करणारी आहे. पुढे सन १९५७ मध्ये प्रा. के. वि. बेलसरे यांनी अविश्रांत प्रयत्न करून नितांत सुंदर असे श्रीमहाराजांचे सविस्तर चरित्र प्रसिद्ध केले आहे. या दोन्ही ग्रंथांचा किता पुढे ठेऊन या रेवोव्या काढल्या आहेत व त्याही श्रीमहाराजांच्या व्यक्तिदर्शनापुरत्याच ! असो. महाराज कागवाडहून उगारला जाण्यास निघाले. बरोबर फराळाचे काहीच नव्हते. पण मध्येच एका माणसाने धावत येऊन फराळाची पाटी श्रीमहाराजांच्या पुढे ठेऊन म्हटले,

“महाराज हे आपल्यासाठी कागवाडहून आणले आहे. कागवाडच्या आपल्या गर्दीच्या काळात तिथे फराळ अर्पण करण्यास मला वाव मिळाला नाही.” श्रीमहाराज प्रसन्न चित्ताने म्हणाले, “वा वा रामरायानेच तुला येथे पाठविले. “मग सर्वांनी तिथे फराळ केला. पाण्यासाठी श्रीमहाराज चौफेर विहीर पहात होते, इतक्यात दुसरा एक जण आड-रानातून आला, व डोक्यावरची घागर उतरून म्हणाला, “महाराज, काशीची गंगा आपल्या चरणावर घालण्याकरिता महिनाभर ठेवली होती तिचा स्वीकार करावा.” श्रीमहाराज बोलले, “पहा, रामाला कशी आपली काळजी आहे ती !”

मुंबईची सफर :

सन १९१० साली सर भालचंद्र माटवडेकरांनी श्रीमहाराजांना आपल्या घरी मुंबईस येण्यासाठी आग्रहाचे निमंत्रणपत्र पाठविले. महाराज मोजकी मंडळी घेऊन गेले व सहा दिवस राहिले.

नंतर थोड्या दिवसांनी श्रीमहाराज पुन्हा मुंबईला येऊन दादरला उतरले. इकडे सर्वांनी वरळीला समुद्रस्नान केले व तिसऱ्या दिवशी ते परत गोंदवल्यास निघाले. बोरीबंदरच्या प्लॅटफॉर्मवर एक मध्यवयीन स्त्री दर्शनास आली. ती फार पाणीदार दिसत होती. डब्यात चढून तिने श्रीमहाराजांच्या चरणांवर मस्तक टेकले, त्यांचा उजवा हात घेऊन आपल्या डोक्यावर ठेवला आणि ‘आज्ञेप्रमाणे वागते’ येवढेच शब्द ती बोलली. ‘मग राम पाठीशी उभा आहे.’ असे श्रीमहाराज बोलल्यावर ती खाली उतरून निघून गेली. श्रीमहाराजांनी विचारले, “ही स्त्री कोण आहे माहीत आहे का ! इंदूरच्या सरदाराची बायको ही ! नवरा सर्व व्यसनात बुडलेला असा उधळ्या प्राणी ! पण बायको चांगल्या चांगल्या बुवांना लाजवील अशी परमार्थांची अधिकारी आहे. काय प्रारब्धाचा योग असतो पहा !”

मंदिरांबद्दल महाराजांचे विचार

विश्वविद्यालयसंस्था जशा भौतिक व्यवहारापुरती जाणती माणसे तयार करण्यासाठी स्थापन झाल्या आहेत त्याचप्रमाणे आध्यात्मिक जीवनात निष्काम वृत्तीने कोणाचीहि प्रगति होण्यास मंदिर हे केंद्रस्थान असले पाहिजे. आपली देवाविषयीची तत्वप्रणाली, आचार, परंपरा इत्यादींचे रक्षण करण्यास दक्ष अशाच व्यक्ति मंदिरात देवाच्या सेवेला आणि मनुष्यांच्या वृत्तिधारणांना मार्गदर्शक असल्या पाहिजेत व अशा व्यक्तींच्या कुटुंबांच्या जरूरीपुरत्या योगक्षेमाची व्यवस्था मंदिरस्थापकांकडून स्वतंत्र झाली पाहिजे. भाव-भक्तीने जे देवाला किंवा मंदिरसंस्थेला अर्पण केले जाईल ते कोणा व्यक्तीचे नसून जगदोद्धारक परमात्म्याचे आहे व त्याचा विनियोग असहाय्य पण निष्ठावंत पारमार्थिकांच्या करताच झाला पाहिजे. मंदिरात सदैव अध्यात्माचे श्रवण-मनन चालले पाहिजे व व्यवहारी क्षुद्र भावनांचा वाराही लागता कामा नये. साधकाला ते स्थान पवित्र व भगवंताकडे नेणारे आहे असे मनोमन वाटले पाहिजे व

त्याचे मन निवांत राहिले पाहिजे. नियमित अन्नदान व उपासना हा तर या संस्थांचा गाभा असला पाहिजे.

असे ध्येय ठेऊन श्रीमहाराजांनी अनेक ठिकाणी मंदिरे स्थापिली व या सर्व ठिकाणी परमार्थाचे मोठमोठे अधिकारी सेवा-उपासना करून असत. काही मंदिरांना तर स्वतंत्र उत्तन्न होते.

कऱ्हाडहून श्रीमहाराज परत आल्यावर गोंदवल्यास बरेच दिवस राहिले होते. कारण अलीकडे त्यांना दम्याचा तीव्र व वारंवार त्रास होत होता. रात्रीच्या रात्री ते तक्क्यावर डोके टेकून पलंगाच्या आधाराने उभे असत व त्यामुळे सकाळी त्यांचे पाय सुजून येत. पण त्यांच्या कार्यक्रमात किंवा मंदिराच्या वातावरणात बदल कधीच होत नसे. एका एकादशीला रात्री दमा होताच, पण रामापुढे कसे तरी चाललेले भजन ऐकून ते स्वतःच भजनाला उभे राहिले आणि रंगून नाचू लागले. नाचत नाचत ते मारुती जवळ आले व म्हणाले, “भगवंताला भजनाची जशी फार आवड आहे तशी त्याच्या भक्तांनाही आहे. मारुतिरायाला आज किती स्फुरण चढले आहे पहा ! तो आज पखवाज वाजवीत आहे.” काही श्रोत्यांनी कान लावले तो मूर्तीतून पखवाजाचा स्पष्ट ध्वनी त्यांना ऐकू आला. महाराज म्हणाले “मद्भक्ताः यत्र गायन्ति तत्र तिष्ठामि नारद । हे भगवंताचे सांगणे किती यथार्थ आहे पहा ! पण आपण भजन करतो त्यात आपले चित्त सूर, ठेका व श्रोते यांच्यामध्येच गुंतलेले असते. म्हणून मग देवही तितकाच आपला असतो. भजन चित्ताच्या तळातून उमटले तर भगवंताला डोल घेतात. असे संतांचे भजन असते. कोणीही संत आधी गाणे शिकला नव्हता.”

श्री साईबाबा संस्थान शिरडीचे नूतन प्रकाशन

संतचूडामणि भगवान श्री साईबाबा

श्री साई सत्चरित्राचे आधारे लौकरच प्रकाशित होणार

— लेखक : सदानंद चेंदवणकर —

छत्रपतींचे कुलदैवत : शिंगणापूरचा शंभूमहादेव

एखाद्या समाधीला निर्माल्य वाहताना तुम्ही कधी पाहिले आहे काय? शिंगणापूरला ही प्रथा आहे. छत्रपतींचे इच्छेनुसार त्यांची समाधि येथे बांधण्यात आली आणि त्यांच्याच इच्छेनुसार शिंगणापूरच्या शंभू महादेवाचा निर्माल्य त्यांच्या समाधीला वाहण्यात येतो. शिंगणापूरचे देवस्थान याच नव्हे, तर इतरही काही बाबतीत आगळे आहे.

यात्रेतील पहिला मानकरी :

शिंगणापूरच्या यात्रेतील पहिला भाविक मानकरी 'तेल्या सुत्या'. सासवडचा तेली. हा सासवडवरून रामजन्माच्या रात्री सासवड गाव सोडून शिंगणापूर यात्रेला निघतेवेळी, सर्व थरातील मंडळी गाथाबाहेर जमून कावडीला व तेल्या सुत्याला निरोप देतात.

रस्त्यावर प्रत्येक गावी कावडीसह तेल्या सुत्याची भक्तिभावाने पूजा होते. नंतर राजे मालोजीराव नाईक निंबाळकर यांच्या फलटणच्या राजवाड्यात बहुमानाने कावडीस घेऊन जातात आणि राजवराण्यातील थोर माणसाकरवी कावडीबरोबरच्या कावड्यांना शिधा वाटण्यात येतो. नंतर फलटणपासून पोलीस संरक्षणात कावड शिंगणापूरला पोहोचते.

कावडीबरोबरचे १०० कावड्यांना करमाफ तिकिटे सरकारमार्फत देण्यात येतात. ही प्रथा फार जुनी आहे.

'मुंगी घाट' ही डोंगराची अतिशय विकट चढणीची पाऊलवाट आहे. मोकळ्या माणसानाहि आज ही चढण चढता येत नाही. ती चढण तेल्या सुत्याची कावड चढून येते. ते पाहण्यास हजारो स्त्री-पुरुष रखरखीत उन्हात चारसहा तास डोंगरकड्यावर डोळ्यात प्राण आणून उत्सुकतेने बसलेले असतात. कावड मुंगीघाट चढून येताच हजारो हातातून पुष्पवृष्टि होऊन "हरहर महादेव" अशा गगनभेदी आरोळ्यांनी वातावरण भरून जाते.

शिघण राजाने वसवलेले गाव

छत्रपति शिवाजीमहाराजांचे कुलदैवत आणि अखिल महाराष्ट्राचे आद्य व परमपूज्य दैवत म्हणूनच शिखर शिंगणापूरचा शंभूमहादेव प्रसिद्ध आहे. श्री क्षेत्र शिंगणापूर उत्तर सातारा जिल्ह्याच्या माण तालुक्यातील उंच अशा डोंगरावर वसलेले गाव आहे. गावची काही वस्ती तळ्याशेजारी आणि उरलेली तेथून अर्धापाऊण

मैलावर जेथून देवळाच्या पायऱ्या सुरू होतात तेथपासून ते थेट जवळजवळ देवळापर्यंत आहे.

येथील देऊळ चालुक्य राजांनी बांधलेले असावे, असा पुरावा उपलब्ध आहे. पुढे यादव वराण्यातील शिंदे राजाने या ठिकाणी गाव वसविले. त्याच्याच नावावरून या गावास 'शिंदेगाव' नाव पडले. या देवळाची डागडुजी पुढे छत्रपति शिवाजी महाराजांनी केली. त्याची बांधणी संपूर्ण दगडी आहे. देवळाच्या खांबांवर सुंदर कोरीव काम असून, उत्कृष्ट शिल्पकलेचा तो नमुना समजला जातो. काळा संगमरवरी दगड (ब्लॅक मार्बल) या कोरीव कामासाठी वापरण्यात आला आहे. शिल्पाचा उच्च दर्जा ठिकठिकाणाचा कटाक्ष बांधणारांनी ठेवला होता असे दिसते. दगडी खांब तयार करताना बारीकसारीक चूक झाली, तरी तो खांब निरुपयोगी म्हणून टाकून देत असत. असे कित्येक खांब या ठिकाणी टाकून दिलेले आढळतात. शेकडो वर्षे झाली, तरी या देवळातील खांबाची चकाकी कमी झाल्याचे काही दिसत नाही.

शंकर-पार्वतीच्या स्वयंभू पिंडी :

देवळाच्या सभामंडपात प्रवेश केल्यावर डाव्या बाजूला एक छोटे देऊळ भिंतीच्या कोनाडेवजा जागेत आहे. त्याचे दोन छोटे दगडी खांब आपल्याला सहज गरगरा फिरविता येतात. देवळाचे बांधकाम करतेवेळी ते खोबणीत वसविले आहेत. या खांबाचे वजन प्रत्येकी दोन मण असावे. गाभान्यात प्रवेश करण्यापूर्वी जे दार लागते त्याच्या दोन्ही बाजूस सुमारे दीड फूट जागा राहते. त्या जागेत खांबवजा दगडीकाम आहे. त्यावर वेलबुड्या, देवांच्या मूर्ती वगैरे कोरीवकाम आहे.

महादेवासमोरील पाच नंदी

गाभान्यात प्रवेश केल्यावर आपले लक्ष तेथील दोन स्वयंभू पिंडीनी वेधले जाते. यातील एक शंकराची व एक पार्वतीची आहे. काही ठिकाणी असे लिहिलेले आढळते की यात एक शंकराची व दुसरी निष्णूची पिंडी आहे, परंतु चैत्रात तेथे या पिंडींचा जो लग्नसोहळा करण्यात येतो, त्यावरून त्या शंकर-पार्वतीच्याच होत, असे निश्चित म्हणता येईल. या गाभान्याच्या डाव्या बाजूस एक कमान आहे. तेथून गाभा-याला एक दरवाजा पाडावा असे तेथील लोक म्हणतात, परंतु तसे केल्यास सहा ते आठ फूट खोदावे लागेल आणि देवाल्याचे सौंदर्य नष्ट होईल. तेव्हा यात्रेच्या वेळी लोकांनीच शिस्तीने वागल्यास एका दरवाजामुळे होणारी गैरसोय कमी होईल.

सातारच्या छत्रपतींकडून व्यवस्था

या देवळाच्या खांबावर व देवळाच्या शिखरावर निरनिराळ्या देवतांच्या मूर्ती कोरलेल्या आहेत. देवळाच्या चारही बाजूस घडीव दगडानी बांधलेले आवार आहे. त्यापलीकडे दहा ते बारा फूट उंचीचा भक्कम तट आहे. या आवारात दहा ते बारा दीपमाळा असून, त्यातील काही ४० फूट उंचीच्या आहेत. हे देऊळ डोंगरावर आहे.

आणि त्यातले शिखरहि बरेच उंच म्हणजे जमिनीपासून पन्नास-पंचावन्न फूट असावे. त्यावर 'लायटनिंग कंडक्टर' नाही, ही गोष्ट खटकते. दक्षता म्हणून ती सोय हवी.

हे देऊळ सातारच्या छत्रपतींच्या मालकीचे आहे. त्यांनी त्याची व्यवस्था सर्व प्रकारे चांगली करून ठेवली आहे. त्याच्या पूजेसाठी, नैवेद्यासाठी स्वतंत्र उत्पन्न आणि पूजा करणारे, देवाला वाटा घालणारे, अबदागिरी धरणारे, चौघडा वाजविणारे, एवढेच काय, पण पुराण सांगणारा आणि पुराण ऐकणारासहि नेमणुका आहेत.

देवाची पूजा होते तेव्हा पुजाऱ्यांचा मंत्रघोष, आरतीचा थाट, चौघड्याचा निनाद यामुळे वातावरण दुमदुमून जाते. हाच अनुभव रात्री शेजारतीच्या वेळी येतो. या ठिकाणी देवासाठी व्याघ्रांवर, मखमलीची गादी, उशा, पलंग असा थाट आहे.

दरवाजा चांदीने मढवून काढला

देवळासंबंधी भाविकांच्या कथाहि विलक्षण आहेत. एका भक्ताने स्वतःला व्यापारात होणाऱ्या फायद्यातून या देवळाच्या गाभाऱ्याचा दरवाजा चांदीने मढवून काढला आहे. भाविकांनी देवासमोर असलेल्या पाच नंदींना तांबे पितळेच्या पत्र्यांनी मढविले आहे. तसेच नंदीपुढच्या भागात हजारो रुपये दरवर्षी ठोकले जातात. यात्रेच्या वेळी कित्येकदा देवाला रुपयांची आंबोळ घालण्यात येते. हे देवस्थान किती जागृत आहे, यासंबंधी एक कथा सांगण्यात येते ती अशी : येथे वस्ती करून राहिलेल्या साधूने एक लाख रुपये जमवून देवळाच्या शिखराला सोन्याचा कळस तयार करून बसविला. त्यात सोनाराने भेसळ केली. पुढे एका वर्षात त्या सोनाराचा निर्वेश झाला. ही घटना १९३० सालची आहे असे सांगतात.

या देवळाशिवाय तेथे अमृतेश्वर उर्फ बळीचे देऊळ असून, त्यातहि अशाच दोन पिंडी आहेत. छत्रपति शिवाजीमहाराज, शाहूमहाराज आणि राजाराममहाराजांच्या समाध्या येथे आहेत. देवाचा रोजचा निर्मात्य या समाध्यांना वाहण्यात येतो, तसाच देवांना दाखविला जाणारा रोजचा नैवेद्यहि या समाध्यांना दाखविण्यात येतो. समाधीकडे जाणाऱ्या सुमारे एक फर्लांग लांबीच्या रस्त्याची व्यवस्था, यात्रा फंड या सरकारी संस्थेकडे असून, तो रस्ता खराब आहे. त्याकडे लक्ष दिले जात नाही, असे गावकरी म्हणतात. गावकऱ्यांचे या बाबत सहकार्य मिळत नाही.

मालोजीनी बांधलेले प्रशस्त तलाव

मावात पाण्याची टंचाई विलकूल नाही. मालोजी राजांनी बांधलेले प्रशस्त तळे आणि सार्वजनिक व खाजगी अशा ३८ विहिरी हमरस्त्यावर आढळतात. यातील 'भट्टिरा' किंवा 'भटोरा' या विहिरीचे पाणी ४५ फूट खोल आहे. हे पाणी फक्त पिण्यास वापरावे, असा कलेक्टरांचा हुकूम आहे, पण गावकरी त्यात दडपून आंबोळी करतात आणि कपडे धुतात.

या गावात असलेल्या तळ्याची हकिकत उल्लेखनीय आहे. छत्रपति शिवाजी-महाराजांचे आजोबा मालोजीराजे या ठिकाणी देवदर्शनास आले असता, त्यांना दृष्टांत

झाला कीं, 'तुझ्या वंशात महाराष्ट्राचा उद्धारकर्ता जन्मास येईल आणि या ठिकाणी तुला अगणित ठेवा मिळेल.' त्याप्रमाणे त्यांना द्रव्य मिळाल्यावर त्यांनी यात्रेकरूंचे पाण्यावाचून हाल होऊ नयेत म्हणून एक तळे बांधले. या तळ्याच्या चारही बाजूंची बांधणी दगड आणि चुन्याची असून, तिची रुंदी काही ठिकाणी दहा फुटापर्यंत आहे. तळ्याची एकूण लांबी (चारही बाजू धरून) सव्वा मैल (सुमारे ५८०० फूट) आहे. तळ्याचे क्षेत्रफळ ३२ एकर आहे. या तळ्यात एकूण १६३० लक्ष गॅलन पाणी मावू शकते. यात्रेकरूंच्या पिण्याची पाण्याची सोय नीट व्हावी म्हणून एक लक्ष नऊ हजार रुपयांची एक योजना आखण्यात आली असून, तिची अंमलबजावणी लवकरच करण्यात येईल. या योजनेमुळे तळ्यातील पाणी देवळाच्या मार्गे टाकी बांधून त्या ठिकाणी नळाने येईल. नंतर तेथून गावात नळाने पाणी पुरविण्यात येणार आहे.

परी त्याचे सूत्र । खळाहाती

आम्हा लीनतेची । देशि दमदाटी
 नाठाळाच्या हाती । देशी काठी ॥ १ ॥

सत्य - पुनरुक्ती । सात्त्विकांच्या ओठीं
 नाठाळाच्या ओठी । बोले सत्ता ॥ २ ॥

सज्जनांच्या पोटी । भुकेचीच पीडा
 नाठाळांना विडा । दुर्बळांचा ॥ ३ ॥

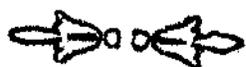
सज्जनांचे शब्द । भजनांच्या गोणी
 नाठाळाच्या वाणीं । अर्थ धावे ॥ ४ ॥

सज्जनांच्या गळा । विरागाचा हार
 परी त्याचे सूत्र । खळा-हाती ॥ ५ ॥

सज्जनासी दिले । डोळे पुण्यवान
 देशि गा 'अंजन' । खळाङ्गुळीं ॥ ६ ॥

मोक्षतरुसाठी । झुरे संतकूळ
 आत्म-भक्ति-मूळ । खळांपाशी ॥ ७ ॥

— श्रीराम पंडित

श्री साई प्रार्थना

श्री साई जिथे गुरुदत्त तिथे ! ध्रु०
स्वप्नी येती जागृति दिसती
भक्ताहृदयी करती वसती
मानवता येथे संचरते ! १ ।
श्रद्धा संयम सूत्र जीवनी
ईश्वर बघती अरुनी भुवनी
वात्सल्य मातृपद देवविते ! २ ।
जात्यावरती दाणे दळती
संशय पुरते भरडुनि निघती
धगधगीत त्यागा मन मुलते ! ३ ।
ब्रह्मानंदी लागे टाळी
कुवासनेते चिंतन जाळी
सद्विचार ज्योती पाजळते ! ४ ।

—श्रीराम आठवले

भगवंताच्या भेटिसाठी

भगवंताच्या भेटिसाठी बाबा वेडे
होती ! ध्रु०

निंबाखाली ठाण मांडले
भेदभाव ना मनी राहिले

समभावाने चराचराला बाबा बघताती ! १

ध्यानी मग्न असावे

जगताचे भान नसावे

एकांतामधि ईश्वरि गाणे बाबा ऐकु
पहाती ! २

माप तपाचे पुरे भराया

बाबा झिजवत अपुली काया

बाबा निरवित जीवनसूत्रे भगवंताच्या
हाती ! ३

—श्रीराम आठवले

मला छंद साईचा

आजोळचा मला छंद — सदा साई
भक्तीत धुंद

साईबाबा वाचिता गाथा — हरतील
मनाच्या व्यथा

दासगणू कवी थोर—कथा झाली देशभर
काय सांगू बाबाची मात—पाणी घालुनी
लावी वात

भक्त श्रेष्ठ चांदोरकर — तेथे वसे रमावर
साई भक्तांचा कैवारी — संकट येता

उभा दारी
भक्ती करावी अंतरी — साई सदोदित
घरी

नित्य करीता आरती — बाबा तेथे उभे
राहती

— संजय हरीभाऊ देशपांडे

शिरडीला साईबाबा आले

घालोनिया कफनी कबीरचि ठेले
अहो शिरडीला साईबाबा आले ॥ १० ॥

वैराग्याची कफनी अंतरीं वैराग्य
प्रकटले रामचंद्र काय अहोभाग्य
निले निले गगनहि आनंदुन गेलें
अहो शिरडीला साईबाबा आले ॥ १ ॥

पशु, पक्षी वृक्ष, वेली आणि क पानें
जाहलें तटस्थचि गाती मूक गाणें
सारें चराचर अमृतात न्हालें ॥ २ ॥

अहो शिरडीला ...

मुखीं भाव ज्यांच्या शांत सागराचें
पडे पाऊल पुढे आत्मनिश्चयाचे
ब्रह्मपुरी जैसा योगिराज चाले ॥ ३ ॥

अहो शिरडीला ...

उंडारली वासुरें आणि गाई गोन्हे
नाचती आनंदात शिरडीची पोरें
सान, थोर सारें परस्परा बोले ॥ ४ ॥

अहो शिरडीला ...

मानवतेची सर्वांना दिली शिकवण
हिंदू मुस्लिमांची केली मेळवण
मंदिर आणि मसजिद दोन्हीं एक झालें ॥ ५ ॥

अहो शिरडीला ...

मी, तूं आम्ही तुम्ही, आपणचि सारें
उघडुया अपुल्या हृदयाचि द्वारें
बाबांसाठी विणुया भक्तीचेच शेले ॥ ६ ॥

अहो शिरडीला साईबाबा आले

— कै. सौ. इंदिराबाई प्र. जोशी

साई भक्तिगीत

(चाल-उमटली रामाची पावले)

(देखिली-साईची पाऊले)

गोदाकाठी शिरडी ग्रामी । साईनाथ प्रकटले ॥
देखिली साईची पाऊले ॥ पाहिली बाबांची पाऊले ॥ ४० ॥
प्रभातकाली मंगलसमयीं । शंखनाद ऐकिले ।
भक्त हे दर्शनासी पातले ॥ ॥ १ ॥
ओवाळून हे पंचारतीला । नयनी देखूनि सगुण मूर्तिला ॥
आशीर्वच इच्छिले ॥ ॥ २ ॥
अह्ना मालिक भलाकरेगा । श्रवणी ऐकूनी अनहत ध्वनीला ॥
देहभान हरपले ॥ ॥ ३ ॥
देखिली-साईची पाऊले ॥ देखिली बाबांची पाऊले ॥

—सौ. वसुंधरा नामजोशी

श्रीसाईस्तवन

श्रीसाईचे रूप घेउनी दत्तगुरु हे अवतरले ।
प्रभूजी भूवरती आले ॥ ४ ॥
शिरडीमाजी गोदाकाठी ।
येउनि राही तो जगजेठी ।
सदैव अपुल्या भक्तांसाठी ।
जीवन अर्पियले ॥ १ ॥
निंबाच्या त्या वृक्षाखाली ।
बालमूर्ति ती प्रकट जाहली ।
अगणित जमले जन भवताली ।
पाहुनि मनि घाले ॥ २ ॥
जगताच्या या कल्याणास्तव ।
प्रभु आला हा होउनि मानव ।
स्वये होउनी पूर्णकृपार्णव ।
दीनां रक्षियले ॥ ३ ॥

— माधव रामकृष्ण चवरीक.
बी. ए., टी. डी., बी. एड.

ॐ नमःशिवाय

माध्यावरती चंद्र डुले अन् शोभे गंगामाई !
सांब सदाशिव भोळा अगदीं असुरांही वर देई ॥
गळ्यात शोभे नागराज अन् व्याघ्रांबर कटिवरती ।
रुद्राक्षांच्या माळा रुळती छाती-बाहू वरती ॥
अंगीं लेऊन भस्म विभूती आरुढ नंदीवरी ।
त्रिशूल हाती डमरू डमडम नृत्य नटेश्वर करी ॥
अमृत मंथानें विष प्राशितो नीलकंठ जगन्नाता ।
महादेव तो गिरिजाजीवन गणरायाचा पिता ॥
तिसऱ्या नयनीं लपवी प्रलया शंभु जटाधारी ।
रुद्र भद्र गर्जती भोवती ' हर हर मदनारी ' ॥
कैलासाचा अधिपति शंकर हिमालया भूषवी ।
ॐ नमःशिवाय अक्षरें पावन नित्त गावीं ॥

— विजय द. हजारे

सागर खोळंबला

देव हा, पावत भक्ताला,
भक्त प्रभूला, प्रभु भक्ताला, हृदिं दे स्थानाला ! ॥ ४ ॥
नाम घोष तो प्रल्हादाचा
केशव माधव, मुकुंद साचा,
नारसिंहजी ऐकुनि धावा, सवेगहि धावला ! ॥ ४ ॥
हर, हर, शिव, शिव, मुखिं उच्चारित,
अग्नीकुंडी उडि झेपावित,
पंचवदनहि महानंदेला, झेलितहि प्रगटला ! ॥ ४ ॥
द्वादशाक्षरीं मंत्र जपाचा,
विपिनि चालला बाळ ध्रुवाचा,
सर्वसाक्षि सर्वज्ञ धावला, खडा प्रभु ठाकला ! ॥ ४ ॥
भक्त प्रितीच्या पुंडलिकास्तव,
युग अठ्ठाविस, खडा विटेवर,
करुणें संपृक्त भरे तो, सागर खोळंबला ! ॥ ४ ॥
मीरेस्तव विष प्राशन करि की,
जनिला उतरी, सुळां-खालती,
कां न भक्षिसी ? प्रश्नांतरि कीं, घास मुखिं घातला ! ॥ ४ ॥

— लक्ष्मीतनया

श्री साईबाबा संस्थान, शिरडीची प्रकाशने

श्री साईबाबा संस्थान, शिरडी यांच्या प्रकाशनांच्या किंमती

१. श्री साई सच्चरित (मराठी)	रु. ८-००
२. श्री साई सच्चरित (इंग्रजी)	रु. ५-००
३. श्री साई सच्चरित (गुजराती)	रु. ४-५०
४. श्री साई सच्चरित (हिंदी)	रु. ४-२५
५. श्री साई सच्चरित (कानडी)	रु. ४-२५
६. श्री साईबाबा जीवितचरित्रम् (तेलगू)	रु. ८-००
७. श्री साईनाथ स्तवनमंजिरी व सुमनांजलि (मराठी)	रु. ०-२०
८. दासगणूकृत ४ अध्याय (मराठी)	रु. ०-२५
९. सगुणोपासना (मराठी किंवा गुजराती)	रु. ०-२०
१०. श्री प्रधानकृत चरित्र (इंग्रजी)	रु. १-००
११. श्री साईलीलामृत (मराठी)	रु. २-००
१२. श्री साईलीलामृत (हिंदी)	रु. २-५०
१३. सचित्र साईबाबा	रु. १-००
१४. शीलघी (मराठी)	रु. ०-२०
१५. साईबाबा : अवतार कार्य (अ. य. धोंड)	रु. १-७५
१६. शिरडी दर्शन (६६ फोटोंचा आल्बम)	रु. २-००
१७. श्री साईलीला मासिक (मराठी किंवा इंग्रजी)	
	प्रत्येकी वार्षिक वर्गणी रु. ६-००
	“ किरकोळ अंकास- रु. ०-६०
१८. मुलांचे साईबाबा (द. दि. परचुरे) (मराठी)	रु. ०-५०
१९. गुजराती पोथी (शरणानंद)	रु. ५-५०

वरील प्रकाशने मिळण्याची ठिकाणे :-

१. व्यवस्थापक, श्रीसाईबाबा संस्थान, पोस्ट शिरडी, जिल्हा अहमदनगर.
२. मुंबई ऑफिस, साई निकेतन, ८०४-बी, डॉ. आंबेडकर रोड, दादर,
पिन :- ४०० ०१४.

तीन रंगी आशीर्वाद फोटो

आकार	किंमत	आकार	किंमत
१४" × २०"	रु. १-५०	८" × १०"	रु. ०-५०
१०" × १४"	रु. १-००	२ १/२" × ३ १/२"	रु. ०-२०
४ १/२" × ५ १/२"	रु. ०-३०		

प्रसिद्ध ब्लॉकमेकर श्री. डी. डी. नेरॉय यांच्या ब्लॉक्सवरून छापलेले फोटो

प्रकार	रंग	आकार (सें. मी.)	किंमत
१. शिलेवर बसलेले बाबा	तीन रंगी	३५.५६ × ५०.८	१-५०
२. शिलेवर बसलेले बाबा	काळा व पांढरा	" "	१-२५
३. शिलेवर बसलेले बाबा	"	२२.८६ × ३३.०२	०-५०
४. द्वारकामाईतील बाबा	तीन रंगी	" "	०-५०
५. शिरडी दर्शन (६६ फोटोंचा अल्बम)			२-००

श्री साईबाबा संस्थानच्या कार्यालयांचे पत्ते :

१. शिरडी, ता. कोपरगांव, जि. अहमदनगर (महाराष्ट्र).
२. साईनिकेतन, डॉ. आंबेडकर रोड, प्लॉट नं. ८०४ बी, दादर, मुं. नं. १४

मुद्रक : पांडुरंग दा. मोरे, बॉम्बे नॅशनल प्रिंटर्स प्रा. लि.

४२, जी. डी. आंबेकर रोड, वडाळा, मुंबई ३१.

संपादक व प्रकाशक : श्री का. सी पाठक, 'साई निकेतन', डॉ. आंबेडकर रोड, खोदादाद सर्कलजवळ, प्लॉट नं. ८०४ बी, दादर, मुंबई-१४.